

המאטירה

יהודה ליב גורדון--יל"ג (1830—1892).

המפורסם יל"ג נולד בכ"א כסלו תקצ"א להורים אמידים, המהויקים ילדותו וחנכו. בית-מלון בוילנה. הוא מספר לנו בעצמו על דבר ראשית חנכו למודיו כדברים האלה:

מנעורי גדלתי אבי ככל שאר נערי בני ישראל על ברכי התלמוד ושאר כנותרו, ובהיותי בן תשע שלא הגיע לחנוך כבר עסקו עמי בהלכות כתיבות, גמון וקרושין... מלמדי הראשון ר' ליפא, תלמידו של ר' חיים מוואלוז'ין, שהיה תלמיד הנאון מוילנה. האוהב את המקרא והדקדוק. אשר למדתי אצלו משנת הארבע וארבעה ירחים עד שנת התשע, היה סחור במקרא, ולמד עמי גם ספרי-הקדש בדרך טפל נוסף על התלמוד, שהוא היה העיקר².

יום אחד מצא הנער חתיכת ניר ושיר כתוב עליה, ויעיין בה בשבתו ב"חדר"; והנה נגש אליו בעל-הבית, שבמעונו נמצא ת"חדר, ויכזה על הלחי; כי היה האיש מן הקנאים החשובים, שקריאת שירים בעברית נחשבת להם לסמן "השכלה" ולעון גדול. זו היתה ה"רדיפה" הראשונה, שמבל יל"ג בעד אהבתו להשירה העברית... אך נשמע נא מה יספר המפורסם הלאה על דבר הפרק הראשון בימי חייו:

"בהיותי בן י"א שנים הייתי מבין התנ"ך והייתי בקי בכמה מאות דף גמרא, ועליתי בשניהם על יתר חברי אז. שהיו עתה למורי-הוראה בישראל. ובמלאת לי י"ג שנה סגמתי ה"בבות" ודרשתי בהם לפני הקרואים; ואחד מהם נתן עיניו בי, ונעשיתי חתן לבתו. אולם אחרי כן נהפך הנלגל על אבי, ויורידהו בסולם ההצלחה מעלות רבות אחרנית במעלות אשר

(1) החרוד וההלצה. (2) אגרת יל"ג. מ"ה.

העלה את האיש הביחר בני ובדרשתי, מרום ונשא ונבזה מסנו; ובהשנות, מאותיו נשתנו דעותיו. וינער חצנו מסני... במלאת לי י"ד שנה הוציאני אבי מתיחת יד האפטרופוסות של המלסדים. ויתן עתתי בידו, ויושיבני בדי אמות של הלכה ללמוד בעצמי באחד סבתי-המדרשות. ובעת ההיא החל לבי לנטות מן הדרך אשר תארו לי, ולא סנעתי את עצמי מן ההגיון, ואחל להנות בספרים חיצוניים. ויהי לי רוב היום למלאכה בבית-מדרשו, ושעית אחדות, ננובתי יום וזנובתי לילה ללמוד הקריאה והכתיבה בשפות זרות... עד השנה השבע-עשרה מלאתי אחרי דברי אבי, ופרשתי ארבות ידו וחציתי עד ציאר ביום התלמוד עד כי כמעט עברתי את בלו; ורק אז נפקחו עיני לראות, כי לא זו הדרך המוליכה אותנו למחוז-החפץ בימינו אלה... ואסרה לתקן את אשר עָתָה אחרים, ולמנות את אשר החסירו. ואזור כחי ללמוד דקדוק שפת-עבר על סבונתה, ושפת רוסית, פולנית, אשכנזי וצרפת, ושאר הידיעות הנצרכות לאדם באשר הוא אדם ומדיני מטבעו. ואני לבדי, ואיש אין אתי, אין כורה ואין מנהל ואין מודיע דבר, ואהיה מתהלך כצפור נודד מספר לספר, ככל אשר אָנה המקרה לידי; ואלמד, ואקרא הרבה, ואחכם מעט ככל אשר נתן אלהי אל לבי...

בשנת תר"י שלחני אבי ז"ל לעיר פינסק לתבוע סך כסף, אשר הניע לו סאדון ראשית עבודתו אחד, שהיה מורה בבית-הספר שם; ואני אז כבן תשע עשרה שנה ועוד. בהוראה. לרגלי התביעה נאנסתי להקצצר בעיר ההיא שבועות אחדים, ואנָעץ לפרנס את עצמי בהוראת-שעה, אף כי לא הנעתי עוד לפרקי ולא שמשתי כל צרכי (1).

כעבור ירחים אחדים שב יל"ג לזילנה, ושם התודע לחברת המשכילים העברים, שבראשה עמדו המשוררים אד"ם הכהן ובנו מיכ"ל. בהיות מיכ"ל בחוץ-לארץ היה שולח את שיריו לאביו העוסק בהדפסתם, ויל"ג היה מעתיקם מכתב-ידו הרצוף והמקולקל של מיכ"ל לכתב נקי. וגם שנויים ותקונים קלים היה עושה לפעמים המעתיק הצעיר בהשירים הללו; והמדקדק הגדול במהרת הסגנון, אד"ם, היה מסכים להשנויים ההם. אהבתי של יל"ג להמשורר הצעיר היתה גדולה מאד, ובמות מיכ"ל בדמי ימיו, נשא עליו קִנְיָה ומשל יפה בשם „ערבי-הנתל וההדסים“:

בין מזרי עֲרָבִים הִתְנַהַל שְׁפִי	ביתו עָלָה וַיֵּאבֵד לְנֶצַח . -
בְּהַמְלָה רָפָה	הֵם, מְרִגְזֵי אֵל , - הֵסוּ, עֵזִי
בְּתַפְלָה וְכָה	מִצַּח !
מִיבֵל מַיִם בְּבִרְלַח אֵין בָּם הַפִּי .	-- הַהֲרָסִים בְּמִצְיָלָה עָנּוּ אוֹתָמוּ -
וַיְהִי הַיּוֹם וּבְעֵצָם הַצְּהָרִים	הַמָּרָם תִּדְעוּ כִי בְעֵלְיָלוֹת אֶלֶוֹהַ
וַתִּרְהַט הַשָּׁמַשׁ עַל חוּג שָׁמַיִם	אֵין אֶבְדָן נֶצַח - כִּי מוֹבּוֹת בְּלָמוּ ? --
בַּתְּנוּר בַּעַר , בִּיקוֹר אֵשׁ בְּזָפֶת ;	הֵן בְּרִנִּי הַחֲרָסָה יִנְקוּ הַמַּיִם
מִיבֵל הַמַּיִם הִכָּה בְּשַׁחֲפֶת ,	וּבְעֵבִים קָלִים הַעֲלִיִּם הַשָּׁמַיִם ,
וּמְקוֹרָו יִבֵּשׁ וּמִימָיו נִכְבּוּ .	אֶךְ עֲתָה יִבְאוּ לָנוּ בְּנִשָּׁם --
הוֹי - בָּכוּ הָעֲרָבִים עָלָיו נָצְבוּ -	נִשְׁפִּי הַמִּיבֵל הֵם מַעַר יוֹבּוּ ,
מִי מַעֲזֵן חַיִּינוּ דָּלָלוּ , חָרְבוּ --	וּמְרִיחַ מִימָיו גַּם אֶתֶם תִּנְּוּבוּ (2) .

כן השפיע אד"ם הכהן במדה מרובה על ראשית התפתחות שירתו של יל"ג. שירתו של אד"ם נחשבה עוד זמן רב בעיני יל"ג לסמל השלמות, וממנו למד להיות דיקן וזהיר

(1) שם . (2) „משלי יהודה“, ספר רביעי, כשל א' .

בסגנון, וגם לשעבד את התוכן להשפה. מזים החליתי להבין בספרים לא מצאתי בין משוררי שפת-קדש החיים בארצנו נעלה ויקר ממנו; ומדי צאתי להתהלך ביער הלבנון נעם דבשו לחכי ואתעמל גם אני לעשות כמתכונתו¹).

בהיות יל"ג כבן כ"ב שנה עמד למכתן בבית המדרש-לרבנים אשר בוילנה וקבל תעודת מורה; ובשנת תרי"ג נתנה לו משרת מורה בבית הספר העברי אשר להממשלה בפוניבו פלך קובנה. שם נשא לו יל"ג אשה, וגם עשה איזה עסק של ספרים עם שותף אחד; אולם הלז רמהו, ויל"ג השקיע בו את כל הוננו שעלה לאיזו מאות רובלים. המשורר חבר אז את שירו הקטן, באבוד עשרי בענין רע:

<p>וְבִאֲהַבְתָּהּ כִּי אֲשֶׁנָּה בְּעֵזוֹ חֲשֵׁק — אִז אֲשַׁבַּח רִישֵׁי אִז הִרְבֵּה רַבְשִׁתִּי — וְאֶבְרַךְ שֵׁם מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׂיר נֶצַח, שֶׁהִצִּילֵנִי מִפְּזוֹר הַנְּפֹשׁ².</p>	<p>הִרְבֵּיתִי עִם שׂוֹא וְאֵעֵשׂ לִי עֵשֶׂק, וְיֵאבֹד כָּל הוֹנִי; אִז אִז נִוְאַשְׁתִּי וְאָמַר: מִר לִי מֶר, עֲתָה רַבְשִׁתִּי וּבְבִיתִי יִהְיֶה הָעֵנִי בֶן-מֶשֶׁק. אֲמַנָּה נִחַמְתִּי — לְהַכְמָה כַּחֲשִׁתִּי, הִנֵּה טוֹב סַחְרָה מִכָּר הוֹן רַמְשֵׁק;</p>
--	--

המשורר העני בקש לו או עושר רו חני והקדיש את כל עתו הפנויה „אהבת-דוד ומיכל“ לקריאה בספריות שונות. הוא השתלם בדיעת הלשונות, וכשרונו הפיוטי החל להתפתח ולהגמל. בשנת תרי"ז הוציא יל"ג לאור את הפואימה הגדולה „אהבת דוד ומיכל“, בהקדישו ראשית „בכוריו“ למורהו אד"ם הכהן. אד"ם ובנו מיכל נהגו לבקש בהתנ"ך נושא לפואימותיהם, ויעש גם יל"ג כמוהם.

הפואימה מספרת איך פאר שאול את קרית-מלכותו נב ע, הבנויה במבחר עמקים בין, אלזני חוסן עתיקים כתבל, נועם מרוב ימים נבוכ כנבל. גם היכל נהדר בנה המלך לשבתו, וערך בו הרמון לנשים רבות ביפי הוד נהדרו, אך שאול לא מצא נחת בכל אלה, כי רוח רעה טאת ה' בעתה אותו. ויקרא את הרועה הצעיר, דוד, המיטיב נגן, לפרוט לפניו על כנורו כדי לגרש את עצבונו. ויעזוב דוד את מקלו, עדרו וחלילו, וימתר לארמון המלך.

<p>וְאֶסִּיר וְגַי קָסָם כְּכַפִּיר בְּכָבֵל רוּחַ שְׁנָעוֹן מִקְרָבוֹ יִסִּיעַ.</p>	<p>עֲתָה בְּדָבִיר מַלְכוּת יִפְרוֹשׁ בְּנֶבֶל וּבְאֲזֵנֵי מַלְךְ הוֹד קוֹלֹו יִשְׁמִיעַ.</p>
--	---

ותתפעל גם מיכל היפה, בת שאול, מהנגינות הנפלאות, ותאהב את המזמר הצעיר והנחמד. וגם דוד נשא עיניו אל מיכל, תפארת בנות המלך, ואשרו ומנותתו גזו ממנו, בי גבוהה ממנו אהובתו מאד. ויתבודד דוד על הגבעה כדי להשכית יגונו בומרותיו, ובעת שהבטיח שאול לתת את בתו לאיש שיכה את גלית, המתחף מערכות חילו, החליף דוד את כנורו בתרב, ויתאזר בכח האהבה ויד את הענק הפלשתי. ויקנא שאול בהאהב הצולח, שקנה לו בתנופה אתת את בת המלך ושם נבור—ויתנקש בנפשו. ותורד מיכל את דוד בתבל דרך החלון, וינם באישון לילה.

(1) אגרות יל"ג ג'. במשך הזמן חזר יל"ג מדעה זו, כי באגרת ע"א הוא כותב: „(אד"ם) איננו משורר אמתי בעבור חושו בו היבש כעץ. כותב הוא את שיריו בהשכל ובעיון דק, אבל לא בהרגש ובהתפעלות: דבריו יוצאים סו הראש ולא מן הלב... הכלי היותר פועל בשיר הוא הלב וההרגשה, וזח אין לו.“ (2) כל שירי יל"ג ספר א'.

בת עינה באפל אחריה תרה ,
אונה אל שעטת רגליה קשבת .

אתה תנום - באהובתך נשארה
על יד חלונה במוזון נצבת ;

והפלשתים עלו על ישראל למלחמה ויחנו בהר-הגלבע . ולב שאול נמס בקרבו , כי לא השיבו אלהים באפור על דבר תוצאות המלחמה ; וגם בתלמו ראה את כהני נוב , שהרגם בחרב בשביל שעורו לדוד הבורח - ויבן כי הגיע קצו . ואמנם נספה שאול במלחמה , וגם יונתן בנו , שאהב את דוד ותמך בו בסתר - מת מות גבורים . אז נתנה לדוד עמרת-המלוכה , וגם אהובתו מיכל , שנשאה בינתים על-כרחה לפלמי בן ליש - הושבה לו . אולם במשך הימים לקח לו דוד נשים אחרות על מיכל , שלא היה לה ולד , ותהי לבודה ונשכחה בארמונו העליו של המלך .

ההיכל נמוג , אלמיו נאלמו ,
קירי עפביש במקרה נפיו -
שם בגנה שלום בת שאול תנוח ,
מתברית התבל תעלים עיניה -

או בקרר כוב מיכל בקלה ,
כי חלפה עתה , האהבה נכובה ;
ומצורת ציון הנאנה געלה
ולקבע קרבת תהו עתה שכה .

יהמו מעיה לא לנעימות נער ,
לא לכבוד מלכות , לא להרר תפארת ;
על פכב אהבה כי אסף הזוהר ,
על אבדן הודה -- יש עינה נגרת ...

שם אין עוד כל הדר , אין עוד תפארת ,
חרב ישכון בסף ומשאת נצח ;
שמה הדממה במלכה שררת
ומנחת השקט לה גור על מצח .

ודוד וקן , וכל תשוקות החיים מתו בקרבו , ו"יצמיד לדרך" , בהקדישו את יתר ימיו לטובת-הכלל ולהגינות נעלים .

וישב שראגן בגזיר לאלוה
ויקדש הגיוניו לשיר וזמר .

ולבגין בית-אל הכין כל הערף ,
וישבת מלחמות מקצות הארץ .

ומתוך מתיקות הנגינה , נפש המזמר עלתה נשאה" - לשמים . וגם כמות לא נפרדה מיכל מאהובה . היא ישבה , כדרכה , תחת האלה , ששם נשבעה , לאהוב את דוד כל עודה בחיים" , והנה

בלילה ההוא תחתיה גועה ,
ותפגש אותו על סף השמים

נושא הפואימה הוא עשיר למדי ומסוגל מאד לפואימה ודראמה (תזיון ערך הפואימה . תיאורוני) ; אולם יל"ג לא נועד , על פי כשרונו , לכתוב שירים ליריים בכלל , ושירי-אהבה בפרט . הוא משתדל ביותר ליפות את הצורה של שיריו , ומתוך כך הם מתרוקנים מתכנים ומהרגשתם הטבעית . יל"ג הראה לנו כבר , אהבת דוד ומיכל" את כל לשונו העשירה , המשוכללה והמסורבלה קצת במליצות יתרות ; וגם את היבושת והמלאכותיות (искусственность) של רוב שיריו הליריים גלה לנו כאן . הנקודה

דיותר חשובה בפואימה זו צריכה להיות המלחמה הפנימית המתחוללת בלב מיכל, הנאמנה גם לאביה גם למאהבה, השונאים זה את זה—ואת העיקר הזה השמים המשורר לנמרי. יל"ג חשב אנב בעצמו את הפואימה הראשונה שלו ל"בוסר" נעורים...

למרות עמלו הרב התפרנס יל"ג בפוניבו בדוחק ובצער. העיר הזאת היא קטנה ועניה, ומלבד משכורתו הקבועה מבית-הספר היה קשה ליל"ג להרויח שם מן הצד, בעוד שמשפחתו הלכה ונדלה, כי ילדה לו אשתו שתי בנות. כן תמך יל"ג באחותו ובשלשת אחיו, שנשארו יתומים עוזבים במות עליו אביו בשנת תרס"ו, ועזר להם למצוא דרך בחיים. גם הברידות הציקה להמשורר, כי לא היו לו בפוניבו רעים וחברים ברוח; ועל כן התגעגע לפרקים על עיר-מולדתו, וילנה, המלאה משבילים וסופרים.

פעמים בשנה (בעת הפסק העבודה) אנכי חולם חלום נחמד, חלום משיב נפש נחלאה ומשעשע לב נשבר ונדכה, כחלום ישני אדמת עפר, בשם "אלקנות" נקראה. בחלום-והנה סרה מעלי יד עבודתי, דלתות בית-ספרי נעולות, תלמידי ספורדים וספורדים, ואין פעמן סצלצל סאסף לנווד; ועירי הקטנה והנכחדת סאין אדם ורוב בהסה בתוסה. נהפכה ותוד לעיר גדולה לאלהים! בתי-סדות והיכלים רמים יכללו הדרה והסון אדם רב ישתקשק ברחובותיה... ואנכי נופל על פני וקורא: "הה, וילנה! הבי לי נא דניך... אתעלסה באהבים בחברת משכילך, סופריך, חכמך ומליציד, רעי-והנה יד נוגעת בי ותעירני, איקץ והנני פה בעירי פה"נב"ו" (1).

כדי להפיג את שממון בדידותו היה יל"ג מרבה לכתוב מכתבים לידידיו מרחוק ולשיח עמהם בכתב. אם כי שבועות וירחים עברו עד קבלו מהם תשובה, כי מסלות-ברג לא היו עוד כמעט ברוסיה בעת ההיא והפוסטה היתה מתנהלת לאט. כן החל או יל"ג לכתוב מאמרים פובליציסטיים בעתונתם הגרמניים של ליטורים ופיליפון וב"המגיד". עד העת ההיא הופיעו באוסטריה ונאליציה רק "מאספים" עבריים, המקדשים לחכמת ראשית העתונות העברית. ישראל, ועתון העוסק בשאלות-היום ובחדשות לא היה עוד בעברית; אולם בשנת 1856 החל זילברמאן להוציא לאור בליק, עיר פרוסית הקרובה לגבול רוסיה, את השבועון "המגיד", כדי להודיע להקוראים-העברים את החדשות ממהלך מלחמת-קרים שהיתה אז. "המגיד" התפשט מהרה בכל רחבי רוסיה, ויהי לבית-ועד לכל המליצים והסופרים הזקנים והצעירים, בעזרו להתכתות הכשרונות החדשים. וגם יל"ג נמנה בין עוזריו הראשיים של "המגיד", שנתן לו את היכולת לפתח את נסיתו הטבעית לפולמוס-ספרותי ולסאטירה.

בשנת תר"ך הוציא יל"ג לאור את ספרו "משלי יהודה", שבו אסף את "משלי יהודה". מבחרי המשלים מהאגדה והמדרש וממשלי העמים, מאיוזופוס היוני עד קרילוב. שיחות החיות, העופות והצמחים בהמשלים האלה מלאות חיים, ולפעמים גם הזמור (תודד ובדיחה) בריא וטוב. יל"ג הראה לנו כאן את כל יקר סגנונו ואת כל עושר שפתו הטבעית, אחרי הסירו ממנה את התכשיטים הכבדים של המליצה. גם הקראים אספו להחריסמומאטיה שלהם את משלי יל"ג הכתובים עברית נקיה. ספרות המשל היתה אצלנו עד העת ההיא קרקע-בתולה, ויל"ג היה הסופר המומחה הראשון שעבר אותו.

(1) אגרת כ"א.

את המשלים שלקח יל"ג מסופרי העמים, ביחוד מלאפונטין הפראנצי, תרגם באופן חפשי ונסך עליהם את הרוח העברי המיוחד, כי המשל מתאר בדמות ספורי-ילדים את ארצות העם ותכונתו, הוא קול ההמון ותמצית השקפותיו. החיות של יל"ג הן עבריות לגמרי: הן עוסקות בלמודים, קוראות אספות וצומות ובחורות להן, רבנים. המשל הור געשה טוב עי לגמרי אצל יל"ג, ושום ריח תרגום אינו נודף ממנו. הנה, לדוגמא, השועל והחסידה:

נבח משפחה היה לשועל הערום —
 ויעש משתה ויקרא הקרום
 אתו את החסידה, היא גדלת
 האפים.

ותערך שלחן מלא נחת,
 מטעמים, מעדנים ויני מרקחת;
 פתות אותם פתים ונתון בצפחת,
 שפיה צר מלמעלה ורחבה מתחת.
 ותשלח אפה אל תוך הצנצנת
 ותמלא כל נחח טוב את פיה,
 לנתחיה, לנתחיה הוציאה
 ובארך אפה תקחיהו.
 אך השועל — אהה צרעת נושנת!
 חרום מעורו הנהו
 וקצר אפים —
 השועל עומד שחוח
 כעני בפחת,
 עומד ומרים ריח ניחוח
 ומוריד רירו אל זקנו כמים,
 כי לא יוכל לקחת
 לו מתוך הצפחת
 לשבור רעבונו כל נחח.
 וכבאו בן הלך מר בחמת רוח
 רעב גם זעף וזנבו כרוח.

ותהי הכרה: מרקןך כמים,
 כי תהי חרומך (1) כלי רע עינים,
 לא נתן כספו בפשר וחלב.
 ניתן המרק בקערה וישימני
 לפני האנפה לאכול ממנו;
 אך הנה! כי אפה כמגדל הניאה
 קחת מן הקערה מרק אל פיה.
 זינקם חרומך וילקמהו
 את המרק באשר ילק הכלב
 (כי מי זה ישליך בחוצות כספה?)
 ומאומה החסידה לא טעמה.
 ותהם החסידה, דבר לא אמרה,
 ובלבה עמק הדבר שמרה
 לבאמר: יבא היום ואשלימה!
 לתקיפת הימים קראה החסידה
 לאכל אתה את השועל ידידה.

או משל יפה אחר, הלכות מאיופוס, ויש דוגמתו גם במדרש — השועל היושב בתענית:
 על כרם בן שמן נחמד לעין
 עבר שועל זולל וירא מנגד
 על שריגי הנפנים ענבי מנר,
 ותבל נפשו לענבים זבי יין;
 אך, אהה, מבוא לכרם אין,
 כי סביב לו גדר ומשובת חרן.

(1) דרום אף

ויבחר האדם האדם במו ,
 ובכל אות נפשו חמם פרימו
 עדי מבחר הגפנים היו חרם :
 ,אחה, שועל נמחר , מה-זה עשית ?
 עתה הן שבת עבית כשית
 ובשורה כי רזה רמפוש מגער ,
 עתה צר יהיה לך בדרך המשוכה ,
 סגר גן-עדנה עליך כסחר .
 כה נעצב הוא וירא כי אין ארוכה
 וישוב ויענה שנית נפשהו .
 הכרם הוא התבל , נחנו השועלים .

וכנאד בקיטור שב גבו נב חמר ,
 ובסוד שניו אז התמלט . ויאמר ,
 אחרי שומו אל הכרם פניהו :
 ,מה-יפנית , כרם ארץ מברכת ,
 גם אביך יפים , טובים ומגדלים !
 אך מה חפץ בך , מה-יתרון ונחת ,
 אם את אשר תתן תשוב לקחת ,
 וכבוא איש בך ערום בן ישוב ללכת .
 הכרם הוא התבל , נחנו השועלים .

יל"ג המציא גם משלים מקוריים , שרובם לא רעים . הנה , לדוגמא , הפרות
 הנושאות ארון ה' :

עת על הפלשתים כבדה יד אלוה
 ותכם בעפלים ותקרב בם נה ,
 וסרגימו גמרו
 לשיב למקומו ארון אל שמים
 ולכפר פניו בתשורת אפים ;
 אז צמד פרות בעגלה אסרו
 וישלחום . ויהי בהיומן בהרף
 ויהי כל ראם ויקרע ברף
 לפני ארון האלהים רב הערף ;
 ויגבה לב הפרות , עיניהן רמו :
 ,את מי יוקירו - אמרו - יותר ממנו ?
 ולמי יסגרו העברים אם לא לנו ?
 הלא פלנים נחשבו גם אנו ,
 כי משא קדש נשא על שכמנו" .

כה הגו הפרות , ככה התנאו ,
 עד לגבול בית שמש הניעו באו ;
 שם את הארון הלויים הורידו
 ובמקום קדוש אותו העמידו ,
 ועצי העגלה לעצי עלה בקעו .
 ולשתי הפרות לשבח הובילו -
 אז לא בעתה לראות השכילו
 כי לא להן הגבור אשר ראו ,
 כי אם לארון אל עליהן נשאו .
 זה חלק רעה אוילי עת גדלהו ,
 כל ראיו בכרכה שפה יפטירו ;
 לו חכם השכיל כי לא אותו יוקירו ,
 כי אם אדר היקר אשר עליהו .

יל"ג השתדל שהמיניסטריון להשכלת-העם ירפס את ,משלי יהודה" על חשבוננו בתור
 ספר נחון לבתי-הספר העבריים ; וכשלא עלה הדבר בירו נאלץ לשלם את דמי ההדפסת
 מפרוטותיו האחרונות , שלא שבו עוד אליו . באחד ממכתביו הוא כותב :

דמות סבירת ספרי בדמות סבירת חמץ . אנכי דחוף ומבוהל לבערו מביתי , וחנני מוכר
 אותו לנכרים" , אשר לא ידע שפת עברית . . . ויש מהם אשר ישליכו אנורת כסף אחת
 בערו כמו פזר יתנו לאביון , כי בעני הסחזור על הפתחים מחברי ישראל היו . זה רע גורלם
 בעולם הזה ובעולם-הבא איני יודע כמה !¹ .

(1) אגרת ל"ד .

גם מצבה הקים יל"ג בדרך-הלצה לכספו, שירד לטמזון בהדפסת הספר:

„פה נממן צרור-בֶּסֶף, יחיד לְבַעְלָיו!

בְּמָה רְסִימִי וְעַה נִלְוִי עָלָיו! —

כִּי שְׁמָנְהוּ בְּכִיסָם עֵמֶק וְקָבְרוּ אוֹתוֹ הַמְּקַבְּרִים.

הַנְּסָרוּ, כָּל סוֹפְרֵי אֶרֶץ, וְקָחוּ מוֹסֵר, הַמְּחַבְּרִים! (1)

כעבור שמונה שנים לשבתו של יל"ג בפוניבו יצא בשנת תר"ך לנוֹר בשאוויל, עיר-מחוז אחרת בפלך קובנה. שם פתח לו גם בית-ספר לנערות, שהרבה מקנאיו יותר מהכנסותיו:

„מעט הוא השבר הנתן לנו מן הממשלה לכלכל נפשנו ונפשות בתינו; נוסף לזה באו ננבים בביתי, ויגנבו את כל כלי-כספי ושליתי ותפלי, בערך 75 ר"כ. וגם עתה עוד לא הושב מעמדי, אף כי צלחה בידי לפתוח בית-ספר לנערות... עוד לא ישא פרי תנובה, ועוד לא ירבה הטובה, וכבר רבו אוכליה, הלוחשים עינם וכחדדים שניהם עליה" (2).

בשאוויל נולד ליל"ג גם בן, והלק מעותותיו הפנויות הקדיש לתנוך ילדיו שהלכו וגדלו. בקריאה ובכתיבה היה יכול המשורר לעסוק איפוא רק בערב, אחרי כל עמל היום הקשה.

„מי יתנך בצל קורתיו וראית את עבודתי-כותב יל"ג בחרוזים קלים לאחד מידידיו-וידעת את עמלי, זאת קשי גורלי; בקר חיי כבר פנה, במלאת לי שלשים ושלש שנה, ואני עודני עוסד יומם ולילה, על משמרתו הכן כבן-חיל; עודני עמל מבקר עד ערב, להביא לביתי טרף, ורגלי תמיד נעות, ללכת לשעות, אל בתי-הספר, אשר לא יתנו אמרי שפר, ולרעות מאין הפונה, את צאן ההרנה, תלמידים ותלמידות, שדים ושרות. ובשובי עיף למעוני, עוד לא ארנע כרצוני, כי עוד אבליה עתי, להורות ולנהל את בתי; ובפנות היום, ובכלות הפעלים זשבו הצללים, אז נפשי בקרב, תעמול כל הערב, לחרות על לוח, כל מעלות הרוח, לשפוך בל מעיני, על הספר לפני; כי כמזון לגותי, כן הוא צורך גמור לנשמתו, להרות זלהות מלב דברים, ולהבין במפרים. כן עיף ורפה-כח, לא אדע פנוח, עד הפַּגַּר העין, עד אישן כהלום-יין. חיש תחלוף התנוסה, ובטרם בקר אקומה, לשוב אל פבלותי, האוכלות בל ימותי, המכלות כחי, והמחריבות מוחי. כן רגע לא אנוח, בבשר וברוח, כן תמיד אמיבבה, עד זקנה ושיבה, כנגלל בית-רחים, מִרְדֵּף מחשרת מים" (3).

בימי שבתו של יל"ג בשאוויל כתב כמה מאמרים בהעתונים העבריים-הרוסיים שבתו בטילו, „ראזסוויט", „דיין", „ציון", וגם „גולוס". ואת עבודתו הפובליציסטית בשלש לשונות המשיך גם בצאתו לנוֹר בשנת תרכ"ז בעיר טילו שבאותו האפלך. שם נתמנה יל"ג למשגיח על בית-הספר ומצבו החמרי הוטב; אולם הכרידות דעסיפה להציק לו, כי היתה טילו „עיר נכחדת" וריקה מכל משכילים ואנשי-רוח לא פחות מפוניבו ושאוויל. יל"ג מתאר לנו באחד ממכתביו את העיר החדשה, שבא לנוֹר בה:

„העיר טילו יושבת על תל הרים גבנונים ועל מי מעינות. בתיה בנוים בלי סדרים כאריח על גבי אריח, זה יוצא וזה נכנס. בימי הגשמים הסוחה בקרב חוצות מרבה להכיל, וכל העיר היא בערמת זבל גדולה; ואדים נפסדים יעלו מן הכצות ומן הנְּבָאִים ומקלקלים הנשימה ומפסידים הריאה. זה שבתו בעיר הזאת כארבעה ירחים ועוד לא הסכנתו לשאוף אורה המקולקל זלשתות מימיה. סמורה היא בודי רושמי קורות הימים, כי בהיות יד האפיפיוֹר תקיפה היתה העיר הזאת „אריץ גזרה". אשר שמח שלחו ביד פשעם כל הפושעים והמורדים

(1) אגרת ל"ג. (2) אגרת ל"ח. (3) אגרת מ"ז.

מכל ארצות הקאתוליות לשאת את עונם; ועוד היום יש רחוב אחד, הנקרא, הרחוב הסיבירי; ואני אוסר, כי השמן רבב על כנפי רוח זלעפות ועבר בטיסה אחת על פני הכבר הזאת, ועל גבו שק מלא חרבות; ויקב חור בשקו, וישלו ממנו מלא כף בתי-חמר אשר בעפר יסודם- ויקרא שמש טי לז עד היום הזה" (1).

גם התושבים בטילו אינם עולים בתכונתם על בני פוניבו ושאוויל, כי שלשתן יחד

הנה ערים נבחרות, צבורי בתי-הרם, גלים נצים, לא ישבו בהם משכילים וחבמים ולא יגורו סופרים ומלצים, כי אם גרודי אנשים משחרים לטרף והמון עברים נצים; פעט מהם סיהרים בסחרת פרוסיה במעשה-צעצועים ובפטריו צצים. ושאריתם משמרן הכלי שוא, קאאים ובעלי חצים, או תובשי בית-הסדרש ומחשבו קצים; ובלם ישנים שנת מרטיטא, נרדמים בחזקה ואינם מקצים, עומדים על עמדם בקשיות-עורף בשלוח ובטוחות, שלא יזיזום ממקום דוח המושל ורוח הזמן וכל הרוחות; ואלו האחר שיפיל ביניהם ועינו פקוחות, או אשר שת לו אלהים מעט חכמה בטוחות. כל ימיו יהיה איש-סכאיבת וחמר טנחות, יתנו בברותו ראש ולצמא ישקוהו מים מלוחים טנדות נפוחות" (2).

יל"ג סבל רדיפות בהערים הקטנות הללו גם בתור סו פר המעורר את העם להשכלת וגם בתור מורה המפיץ את ההשכלה בפועל; כי המורים נחשבו אז כפקידים המסייעים להממשלה ללחוץ את היהודים ולהורותם דעת על-כרחם.

בקש גורדון לישוב בשלוח בטילו - קפין עליו רוגום של הקנאים. החשוכים האלה לא מצאו קורת-רוח במעשי שאני עושה לטובת בית-ספרי בפרט ולטובת ההשכלה בכלל; לא ישר בעיניהם מה שאני מכריח את הנערים לבוא כותיקין בבית-הספר. ללמוד ולדבר בלשון רומיה; מה שפתחתי בית-ספר גם לנערות, ונערות רבות ווצאות שמה לשאוב מים של תורה; מה שאני סוגר פיהם של בעלי-הזיוות לבל יטפלו דברים של הבאי ברוש-גלי. ובחוד העירו חמת המקנאים עלי מכתבים אחרים מטילו ושירו-התול אשר נדפסו ממני ב"הברמל" (עתון שיצא לאור ע"י שני פון בשנות תר"ך - תר"ס), אשר בה יריתי, כהדרי שותא פילבא" בסבלותם ובאולתם... ויתקוממו כננדי ויכתבו עלי שטנה ומרורות אל ארבע כנפות הארץ... כי מרביץ אנכי אפיקורסות ביניהם. ומרה טינות בבית-ספרי...

המהומה אשר נהיתה קח בעירי כפי הנראה היא מבה מהלכת עתה בין כל קהלות ישראל; כי ראו והתבוננו סורדי-האור כי אזלת ידם וכי קרן ההשכלה רמה עד כי יהנו שוחקיה לדבר בשער, על בן יחגרו שארית חמות להקהל ולעמוד על רש"ש" (3).

התמרמרותו של יל"ג על הקנאים החשוכים ועל יהדות הרבנים בכלל החלה להתבטא גם בשיריו מחיי העבר. בשנת תרכ"ח הוציא יל"ג את, שירי יהודה, והוא קובץ של פואמות היסטוריות, העולות הרבה בערכן האמנותי על הפואמה הראשונה, "אהבת דוד ומיכל". והיותר אמנותית והנמרצה שבין הפואמות הללו, "בין שני אריות", הלקוחה מחיי אבותינו בזמן חרבן הבית השני - מננה את מורי-הדת, שהשקיעו את העם בלמודי-האמונה והרחיקוהו מטכסימי המלחמה.

שְׁחַתְּךָ יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא לְמָדוּךָ
לְאִסֵּר מִלְחָמָה בְּתַבְינָה וְדַעַת,
כִּתּוּמֵי נַפְשׁ מֵהִי־וַעֲלִיךָ
אִם אֵין תַּחְבּוּלוֹת שָׁר, אִם אֵין
מִשְׁמַעַת.
כְּמָה מְאוֹת שָׁנִים מוֹרִים אֲשֶׁרוּךְ

(1) אגרת נ"ד. (2) ש"ס. (3) אגרת נ"ז

בגבורת בְּיָד לֹבְשֵׁי קִנְיָה וְנִקְמָה
 וּבִאֲהַבְתֶּם אֶל אֲרָצָם הַעֲזָה מִמֶּנֶה
 לוֹ לַעֲרוֹף מִלְחָמָה בַּשָּׂדֶה הִבִּינוּ
 וּמְכוֹנוֹת וּכְלֵי הַקָּרֵב לוֹ הִכִּינוּ. —
 אוֹלֵי עַל אוֹיְבֵיךָ גְּבַרְתְּ אֶתָּה
 וּמִפְּלִתְךָ לֹא גָדְלָה כְּמוֹהַ עֵתָה.

כּוֹנְנוּ בְּתֵי מִדְרָשׁ — וּמָה הוֹרוּךְ?
 הוֹרוּךְ לְשִׁמּוֹר רוּחַ, לְחֵרוֹשׁ אֶבֶן,
 לְחִשּׁוּף מַיִם בְּבִקְרָה, לְרוֹשׁ תָּבֶן. —
 לֹא גָדְלוּ שָׂרֵי צָבָא תַּפְשִׁי מִלְחָמָה,
 לֹא הִפְרִיחוּ בְּךָ בָּרַ מַעֲשֵׂה מַחְשָׁבֹת;

המשורר משער, כי אלו הקדישו אבותינו את כחותיהם לחכמת-המלחמה ושכללו את כלי-הקרב שלהם היו מנצחים את הרומאים וממלכת-ישראל לא נחרבה; וזו היא השקפה תמימה. מכבדים אנו מאד את הגבורים שנלחמו אז בחרף-נפש על חופש עמנו וכבודו; אבל עלינו להודות, כי לוא גם גדלו מספרם וגבורתם פי עשר לא היו יכולים לעמוד בפני הממלכה הרומאית התקיפה, שכבשה כבר בעת ההיא כמעט את כל העולם התרבותי. אם מדינות גדולות ואדירות כקרתגה, יון, מצרים וגליה נאלצו לקבל עליהן את עול רומי — איך יכלה יהודה הקטנה להמשי צווארה ממנו? עלינו להכיר איפוא טובה למורי-העם, שלא נשענו על חיל ורכב, ונתנו ביד היהודים כלי-נשק רוחני להגן בו על קיומם עד היום הזה.

תובן הפואימה. "בין שני אריות" הוא שמעון, אחד מראשי המגינים על חומות ירושלים. הוא נפרד מאהובתו, מרתה, והולך לקרב האחרון, לחיים ולמות.

יָקָר רַגַע כְּפֹו — מִהֲרָה וְלִכְּה.
 עֵינַי אֶרְצֵן מוֹלְדֵתְנוּ עֲלֵיךְ;
 אֵל תִּדְאָג לִי! מָה רְאִיתְ עַל כְּכָה?
 אָבִי גַם אֲחִי מוֹנָעִים רְאִיתִי,
 כָּל בְּעִיתֵי מוֹת לְרֵאוֹת נְסִיתִי!

שְׁלוֹם לָךְ, מִרְתָּה תַּמְתִּי, עַד נִצַּח!
 הִנְנִי שֹׁב לְקָרֵב כִּי נִרְפָּא הַפָּצַע;
 שָׁם טִיטוֹם יְהוּתְת, יִרְבֶּה שֵׁד וְרָצַח —
 הִבִּי לִי נִשְׁקִי, אֵל תִּבְכְּנִי מִהַבָּצַע? —
 לָךְ, שְׁמַעוֹן הַיְדִי, לָךְ וְנִהַג חֵילְךָ!

ירושלים נפלה ביד צר, ושמעון עם אהובתו הובלו כשבויים לרומי. מרתה נמכרה לאמה להמטרונה אנריפינה, ושמעון נועד ללחום עם אריה-משחית ביורה. תושבי רומי ואציליה נקהלו להאמפיתיאטר לראות במחזה-השכוי, ומן הסוגר זנק אל המערכה ארי נורא ורעב, "על קדקדו כקפוד תסמר רעמתו, זנבו כארו ומתלעותיו פיות חרב".

וּכְתַמֵּר מִקְשָׁה יִתְיַצֵּב בַּתּוֹךְ
 הַמָּשׁ לַהֲרֵג, הַנִּכּוֹן לַמַּבַּח,
 בִּימֵינוּ הַמְּוַנְפָּה יַחְזִיק הַמַּאֲכֵלֶת
 וּבְנִצְבָּה כַּחֲזוֹתָם אֶל לְבוֹ יִאֲמָצְנָה,
 כִּי הוּא כָּל תַּקְנוֹתוֹ וּשְׂאֲרִית תּוֹחֵלֶת,
 אִם יֵשׁ עַל פִּי אַרְיָה תִּקְוָה עֲדָנָה.
 גִּידֵי מְתַנְּנוּ טַרְגוֹ וּשְׂרִירָיו צָבוּ,
 עֵינָיו הִקְמוֹשׁוֹת בְּמֵאוֹרוֹתֵיהֶן נִצְבוּ,
 בַּחֲצִים הַשְּׂנוּנִיִּים כּוֹנְנֵי עַל יָתֵר,

רַגַע עֶמֶד הַמְּוַנְפָּה הַתְּבוֹנֵן בַּתּוֹךְ
 (כְּמִנְסָה אִם מֵאֲכַל תֵּאָוֶה הוּא טוֹב טָעַם,
 הָרְאוּי לַעֲלוֹת עַל שְׁלַחַן הַמְּלָכָה),
 אַחַר נִשְׂא רִגְלָיו וַיִּלָּךְ
 הִלָּךְ וְרוֹשׁ אֶרֶץ וַצֵּד בְּזַעַם,
 הִקְפָּה הַמַּעְגָּל פָּעַם אַחַר פָּעַם,
 וּמִשְׂרָפוֹ עֵינָיו לֹא יָגַרַע, לֹא יָרַף,
 כְּמִרְגֵּל חֲרָשׁ הַסּוֹבֵב הָאֶרֶץ
 לְתוֹר עֲרוֹתָהּ וּמְקוֹם יֵשׁ בָּהּ פָּרֶץ.

אך שם עמדה, כי פגשה בגרם,
וגרמיו כמטילי ברזל ברזל ירעו,
ובפגעה בעצם נשפר הלהב. —
ומטען חרב נטר הארי אחר,
ממחץ מכתו פרץ זרזיף דם שחור
ובקול נהמו נשמע כהד קול
נבאים;

אך בעבור שנים שלשה רגעים
הבליג על כאבו ויאסף כחה
וישב ויהלך אמים על המכה.

הולקות אחרי צעדי אויבו, כמחט
הנמשך אחרי אבן השואבת. —
פתאם נער הארי בהמון קול רעם
וכברק ממרדתו השתער הפעם
ומלא קומתו התקומם, וידם
את כפו על טרפו אל מיל לבהו;
אך שמעון נזהר ויקדם פניו, ובטרם
תגחת כפו עליו שלח חרבהו
וידקר את טורפו אל ארבות כפותיו,
ותבא החרב באחת מצלעותיו;

ושמעון, שבדו נשאר רק נצב החרב, הרים את עיניו לקהל האכזרים הממלא את
הקרם כמבקש עור - ובאותו הרגע ראה את מרתה אהובתו, שנמשכה אחרי נכרתה,
הבאה לראות במחזה. זיק תקוה האיר את לב הגבור האמלל, וינסה לשמע בידיו את
הארי, כמו שעשה לפניו שמשון - אך גבורתו נשתה.

ובטנו רפיש עד מעיו יצאו,
ויעלע דמו ויפרק עצמיו,
ויסחב את פגרו מתבוסם בקמיו.
כל העם בעלציותו קול רנה השמיע -
אך מה נאקת מות מן היציע? —
שם אמה עבריה מתה, גועת!

ויגח הכפיר אליו שנית בהמת
ועם -
עוד התחזק האמלל על עמדו הפעם,
עוד רגעי מספר נאבק עם טורפהו,
אך בנבו בארז חיש ארצה הבהו,
פרסותיו הנוראות תקע בלבבהו
גם במותם לא נפרדו הנאהבים...

במצולות ים". מעוררת לב היא גם הפואמה "במצולות ים", המספרת מאורע אחד
מגוש היהודים משפאניה. באניה אחת, השטה על פני הים התיכון, ירדו
המון גולים ההולכים לבקש להם ארץ מולדת חדשה; וביניהם שתי נשים עומות בגדי-אבל,
אשת הרב ממורטונה, אבו-שעם, ופנינה בתה, נערה יפה טובת-טעם". ויחמד רב-
החובל את יפי הנערה, וישלח את משרתו להגיד לה, כי אם לא תאות להיות לו לסוכנת
יעלה את כל הגוסעים היהודים על אי-שמם וימיתם ברעב. ותען הנערה, כי אם יעלה רב-
החובל את אחיה הגולים על חוף בטוח נכונה היא למלא את שאלתו. ויעש רב-החובל כן,
ויזביל את הגוסעים למחוז-חפצם כדי למלא תאותו; אך בוש משברו -

ובלשון סתר פתלי האניה ילקו;
ושתיים נשים עומות בגדי אבל
תשבנה גלמוד על ערמת חבל
— כי יתר הגוסעים אתן ארחו
חוף מבטחים עלו, אותן זנחו —

הלילה יפנה, עוד לא עלה השמש,
על המים מסביב חשך ואמש;
כראי נורא הוד הים הגדול סרוח,
על ברקי רוח חרשית יישן ינוח.
חודרי סופה סגרו, הגלים ישתכו

וּבְרָגַל יִשְׂרָהּ עַל קִיר הַסְּפִינָה דָּרְכוּ,
 וּבְלֵב קָרוֹעַ וּמְרֻחַ שִׁיחֹן שָׁפְכוּ;
 -אֲדֹנָי אֶחָד, אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ,
 הִגְנוּ אֶתְּאֲנוּ רָף, אָנָּה קִבְּלֵנוּ;
 אִם דָּמְנוּ יַעֲרֵב בְּקִרְבָּן עֲלֵיךָ
 הִגְנוּ לְמוֹת בְּגִדְכָה עַל מִזְבְּחֶךָ וְ"
 דָּבְרוּ-וּתְשָׁאֲנָה עֵינֵיהֶן הַשְּׂמִימָה,
 וּתְחַלְקֶנָּה כַּמְכֶסֶה הָאֲנִיָּה הַמִּימָה...

אָנָּה בְּתִי אֶתָּא יוֹם הַמָּר, יוֹם קִצְנוּ,
 אֱלֹהִים הַסְּתִיר פְּנֵינוּ, לֹא יֵאָבֶה חֲלָצְנוּ;
 אֲבָרְנוּ אֲבָרְנוּ, אֵינן לָנוּ מְנוּם
 בְּלִתִּי אִם בְּמַצִּילוֹת הַיָּם אוֹקִינּוּם;
 אֲבִיךָ מִת בָּאֵשׁ וְאֲנַחְנוּ בַּמַּיִם -
 דָּרָךְ אֶחָד הוּא אֵל שְׁעָרֵי שָׁמַיִם" - -
 וּכְמוֹ הַשְּׂחַר עָלָה לְהַרְף לְיָד
 וּתְקַמְנָה בְּלִבָּאוֹת אִשׁוֹת הַחֵיל,

האשה וילדיה. מאורע אחר של מסירת-נפש על קדושת הדת מתארת הפואימה, האשה וילדיה, הנוסדה על האגדה המסופרת בספר חשמונאים ב'. בעת שגור מלך סוריה, אנטיוכוס אפיפאנוס, כליה על היהדות, הובאו לפניו אשה אלמנה ושבעת בניה, שנתפשו בשמרם את השבת. ויצו המלך העריץ על הנאשמים לסגוד להפסל שהקים, למען יסלח להם עונם; וכשלא שמעו לפקודתו המית את הבנים זה אחר זה ביסורים נוראים. ובראות העריץ את אומץ-רוח המומתים, השליך טבעתו בערמה לפני האח הקטן, שנשאר עוד בחיים, למען ירימהו מעל הארץ ויראה כמשתחווה להצלם; אולם גם חפצו זה לא נתמלא.

יִשְׁמַע וַיִּמְלֹט חַיִּיו עִם חַיִּיךָ,
 כִּי יֵשׁ לְפָקֶדְתִּי אֵין שׁוֹמְעֵת -
 יָרִים מִן הַרְצָפָה זֹאת הַמַּבְעֵת.
 וַתִּקַּח הָאִם אֶת עוֹלָה הָאֶחָד
 וּלְדַבֵּר אֶתוֹ הֶעֱלֵתָהּ הַגָּה...
 וּפְתָאֵם נִשְׁמַע קוֹר בְּכִיִּם, קוֹל פֶּחַד:
 -אֲדֹנָי הָאֱלֹהִים וְ" הָאִם שְׁאָנָה
 וּמֵרָאֵשׁ הַמִּגְדָּל אֲרָצָה נִקְפְּצוּ
 וַיִּתְפֹּרְרוּ רָגַע וַיִּתְפּוּצְצוּ.

עוֹד שָׂאֵר הַקָּטָן, בְּמַעַט עוֹד יָלַד,
 יָלַד נֶבֶר וְתָם, טוֹב וַיִּפֶּה תֹאֵר;
 הֵן אַף דָּרָךְ דָּרָךְ עַל סַף הַחֶלֶד
 וַיִּקְדְּמֶהוּ מוֹת תְּחַלְאִים בְּנִעַר;
 אָמְנָם תָּם וַנְעוּרִים לְמָאֵד וַיִּגְבְּרוּ,
 כִּי גַם רַחֲמֵי הַיָּד אֲלֵיוֹ נִכְבְּרוּ;
 הִילִיכִי, בַּת יַעֲנָה, בְּיָד בְּטָנָךְ וַקְחִיהִי,
 יָחִיד הוּא נוֹתֵר מִשְׁבַּעַת בְּנֵיךָ,
 דְּבָרֵי עַל לְבוֹ, הַצָּדָה הַמִּיָּהוּ,

הפואימה, "אסנת בת פוטיפרע" מספרת את קורות יוסף במצרים. הישמעאלים הביאו את הנער הנחמד מארץ כנען והציגוהו למכירה בשוק-העבדים, המלא "סתורה" מכל המינים.

מֵהֶם נִמְדִים בְּבֵית יַעֲבֹדוּ,
 שָׂרִים וּמְחוֹלָלִים וּפְרָטִים עַל נֶבֶל,
 וְהַמֶּזֶן קוֹנִים שׁוֹנִים שְׂמָה נִקְהָלוּ,
 יִבְחָנִים וַיִּבְקָרוּם, לְמַחִירָם יִשְׁאָלוּ.

שֵׁם פּוֹשִׁים חוֹמִים וּלְהַבִּים יַעֲמֹדוּ
 מְלוֹד וּמְפוֹט, דְּמִשְׁקַ וּבְבָל,
 מִשְׁבָּא, מְעָרֵב, מֵאֲשׁוּר וּמֵהַדוּ;
 מֵהֶם גְּדֹרֵי קוֹמָה עוֹמְסִים בְּסַבָּל,

ויבוא בין הקונים גם איש בא-בימים, עומה שש ומכורבל רקמתים", הוא פוסיפר שר-הטבחים. וירא את יוסף, העלם הענוג שרוחו הנדיבה נשקפת מבגדי עבודתו, כהצין מקרעי עינים מנגד בימי הבציר אור שמש זרוח" — וייטב בעיניו ויקנהו. הוא הביאו אל ביתו המוקף

בְּדָמוֹת אִשָּׁה יָפָה מְרִבַּת שָׂדִים,
הַנוֹשְׂאֵת קַרְנֵי פָּרָה עַל הַמִּצָּח
וּמְעִנְעֵנֵים וְכֹד בְּשֵׁתֵי הַיָּדַיִם.
סָבִיב נָצְבוּ כָּל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם:
שֵׁם פֶּסֶל אֱמוּנָה בְּדָמוֹת אֵיל קַרְנִים,
פִּיתָם וּבְעַל-צָפוֹן בְּדָמוֹת צָפֵע,
מִצְבַּת חָגֶם, סוּא, אוֹן וּפִיבֻכָּת,
וְהַמּוֹן חֲמָנִים, וּמְחַקְקָה עֲלִימוֹ
תְּבֻנִית כָּל עוֹף, כָּל חִיָּה הָרֹמְשֵׁת.

פָּרָדִים נְחָמָד שְׁתוּל עַל פְּלָגֵי מַיִם,
בוּ יַעַל כָּל עֵץ נְחָמָד לְעֵינַיִם;
שֵׁם יָנֵץ הַשָּׂקָד, תְּפָרַח הַגֶּפֶן,
הַזֵּית וּסְתֵפֶל לְבֵנֵת הַצֹּמֵר,
הַרְמוֹן יִתְפַּסֵּה בְּשֵׁנֵי תוֹלְעֵת
וְעִמְרֵת סִסְנְוֵי יִצְנֹף הַתְּמָר. —
וּפֶסֶל עֲזֹאוֹל אוֹ הַעֲשֻׂתָרֶת,
הִיא בְּעֵלֶת הַשֶּׁפֶע, אֱלִיל הַעֲתָרֶת,
חֲצוּב מִצֹּר שֵׁם נָצַב עַל בֶּן שֵׁשׁ

בגן נפלא זה ראה יוסף לראשונה את הילדה הנחמדה אסנת, בת אדוניו, ברדפה בגבעול-שושנים אחרי העופר המשחית תלמי פרחיה. הוא נועד למורה לשון וספר לילדה זו, ובגדלם יחד אהב אותה בשביל יפיה ותומת נפשה. ויוסף עבד את אדוניו באמונה ובחריצות, ויהי לפקיד על כל ביתו; וגם בחכמה ובאצטננינות (ידיעה במהלך המוכבים וסודות המולות) עסק יוסף, ויחכם מאד בכל מסתרי מצרים ולהטי חרטומיה וידע לפתור חלומות כהלכתם. כן הצטין העלם בפי חזותו, וזוליקה נברתו, השונאה את אישה הכביר ממנה לימים — תמדה את טוב תארו. אולם יוסף לא חפץ לבגוד באדוניו ובאהובתו אסנת — ולא השיב אהבה לזוליקה; ועל כן הלכה קדורנית מנאותה המשפלה ותאותה שלא נתמלאה.

רק אִשׁ זָרָה תֹאכַל מִבְּנוֹת עֵינִיָּה,
תְּפִיץ אֹרֶךְ קָפְאוֹן עַל לְבַנֵּת פְּנִיָּה —
אִשׁ תִּאָּוֶה נוֹאֲשָׁה, אִשׁ תִּקְוֶה בּוֹזֵבֶת,
אִשׁ חֶשֶׁק לֹא נִמְלָא, אִשׁ אִשָּׁה אוֹהֶבֶת.

... הַזֹּאת הִיא זְלִיכָה מִיְמֵי קָדְמָה?
אִי שֵׁנֵי הַשָּׁן וּלְחֵי הָאָדָם?
שׁוֹשֶׁנֵת הַפְּנִים חוֹרָה, נִבְלָה,
גַּם עֲדַנֵּת הַבְּשָׂר צְמֻקָה, קַמְלָה;

האם והבת התהרו יחד באהבתן ליוסף (חבל שהמשורר לא תאר את מלחמת-הרגשות שהולידה התחרות זו אצל האם והבת), ובראות זוליקה כי ירה משה, נקמה ביוסף. ביום שחגגו המצרים את עלות היאור נילוס, המשקה את הארץ, יצאו פוסיפר ובני ביתו לראות בלהקת החוגגים, המריעים בחוצרות ומכים בתופים — ורק זוליקה ויוסף נשארו בבית; ותעליל עליו זוליקה, כי חפץ לחלל כבודה. ויתן פוסיפר את יוסף בבית-הסדר, וישב שם כשנתיים ימים. ובתוך כך נלקחה אסנת לבית פרעה, ועמדה לשרת לפני המלכה. ויהי היום ופרעה חלם חלום שאיש לא ידע לפתרו, ותזכור אסנת כי יוסף הטיב לפתור לה את חלום-אהבתה בשבתו עמה בבית אביה — ותגד למלכה, וישלחו להעלות את יוסף מכלאו. הוא מצא את הפתרון הנכון לחלום פרעה, וקבל בשכרו

שְׁלֵמוֹן וַיִּקַּח תַּחַת עֲבֹדוֹת וּבִשְׁת׃
 בְּמִקוֹם בְּגֵד עֲדִים לְשֵׁשׁ רִקְמָתַיִם,
 מִבַּעַת וַיִּרְבֵּד וְהָב תַּחַת הַנְּחֹשֶׁת
 בְּמִקוֹם בֵּית הַבּוֹר כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם
 אולם נמולו היותר יקר היתה אסנת אהובתו — שנתנה לו לאשה על פי פרעה.

דוד וברזלי. הפואימה היפה „דוד וברזלי“, שהיא אחת היצירות הראשונות של המזורר, מקבילה את חיי הכפר השוקטים והתמימים לחיי הכרך המגוהצים והמשחתים. סופרינו השתדלו בשנות החמשים לחכב את עבודת-האדמה על אחינו, כי הממשלה עסקה או ביסוד קולוניות ליהודים (הקולוניות היהודיות בפלכי חירסון, פודוליה ווילנה נוסדו בעת ההיא); וגם יל"ג נמשך אחרי הזרם. הוא מתאר לנו את בעל-האחוות העשיר בגלעד, ברזלי, כאיש שמאס שאון הקריה וכל חמודותיה, ויבחר להתבודד כל ימי חייו הארוכים בסוכת-שדה ולרעות את צאנו. ברזלי יודע,

כִּי פוֹרְטֵי הַנְּבָלִים בְּלֹא מִיָּבֶרֶי
 וּבְבִתֵּי מְדוֹת יִשְׁבּוּן גַּם רַב שְׁבָר;
 עַל עֲפָרוֹת וְהָב נַחֲלֵי דְמָעָה נְשִׂוִי,
 גַּם יַעֲקֹב כָּל מַאֲוָה וְרֵא וְקָרָר. —
 וַיִּרְא מִשְׁכָּן לֹא פֹה בְּדָמֵי הַיָּעַר,
 הַרְחֵק וּמְנוֹר מִתְּשֻׁאוֹת הַחֶלֶד;
 שֵׁם יֵשׁוּב הַיִּשְׁרִישׁ לַחַיּוֹת בְּנִיעַר

וְכֵן הַשְּׂמוּנִים יִתְעַנֵּג בְּגֵלֶד.
 שֵׁם אֵין לֹא כָּל הוֹד, אֵךְ אֵין לֹא כָּל נֶחַם
 עָרְשׁוֹ רַעֲנָנָה וּכְסוּתוֹ שָׁמַיִם;
 כּוֹכְבֵי אוֹר נִירוֹתָיו בְּמַגֹּרֶת אֶלֶף
 וַיִּרְאֵי הַפְּנִים לֹא אוֹבֵל (2) הַמָּוִם.
 רִנְנַת צְפָרֵי לַיִל לֹא קוֹל הַנְּבָל,
 מִשֶּׁק הַסְּבָכִים עוֹגֵב וּמְצַלְתִּים.

עד כמה בלתי מוצק הוא אושר בני הכרך והמשרה והתפארת הבל הן — נוכח ברזלי על פי הנסיון בעת שבא אליו מחנימה המלך דוד, הבורח מפני אבשלום בנו. הוא כלכל את המלך וחילו בלחם, וכשנכנעו לבסוף הקושרים חפץ דוד להשיב לברזלי את גמולו, ויקראהו ללכת אתו ירושלימה:

שֵׁם אוֹתָךְ אֶכְלָל, אֶגְמֹל חֶסְדְּךָ
 כָּל כְּבוֹד וְעֵנֶג יַחַד נַחֲלָקָה;
 עֲמִי עֲמָה, עֲבָדֵי עֲבָדֶיךָ,
 חֲקִים צְדִיקִים לֹא יַחַד נַחֲקָה.
 תַּחַת שְׂרָף זֶה תַּחֲזוּ גִּזְתִּי חֶמֶד.

וַיִּרְבֵּר הַמְּלוֹכָה תַּחַת רַגְתִּי עֲדָר;
 צָבָא רַב וַנְּחַלִּיפוֹת תַּחַת הַצָּמָה,
 בְּמִקוֹם מִקַּל רַעַה שְׂרָבִיט וְהָדָר. —
 „קִימָה וּלְכָה אִתִּי!“ קָרָא הַמְּלָךְ
 וַיַּחֲבֹק לְשָׁב וּבְעֵין הוֹמָעַת.

אולם ברזלי מאן לקבל את חסדי המלך, כי טובים בעיניו שדותיו, עדריו וסוכתו מכל סגולות מלכים. והוא השמיע למלך את האמת שקנה בנסיון רב:

הֲלֹא טוֹב מִסְכְּנוֹת וּמְנוּחָה רַגַע
 וּדְבָרֵי הוֹקֵן עוֹרְרוֹ מַחֲשָׁבוֹת-עֶצֶב בַּלֵּב הַמֶּלֶךְ הַנֶּדְהָם,
 וִירָא אֶת הַדְּבָרִים כְּמוֹ שֵׁהֵם.

שנתפכח רגע משכרון שלטונו

(1) הוֹד כְּלֹאכּוֹתֵי שֶׁל פֶּנֶק הַכֶּרֶךְ. (2) נַחֲלֵי.

וּשְׁנֵימָו עוֹד נִצְבּוּ בְּדַמֵי הַלַּיִל
 בְּנִצְיָכִי שֵׁשׁ יָד אֶמֶן הַעֲמִידָה
 וְיִפְגַּע לֵב דָּוִד, לֹא עָצַר חֵיל,
 וְדִמְעוֹת בְּנַחַל עֵינָיו הוֹרִידָה.

ובתוך כך עברו שלוחי ישראל את הירדן להשיב את המלך ירושלימה.
 זָבִין כֹּה נִכְה הַדְּמָמָה הַפְּרִיעִי
 תּוֹפְסֵי הַמְּשׁוֹט בַּמַּיִם יִחְתּוּרוּ;
 גַּם קוֹל עַל הַמַּיִם עִם רַב הַשְּׂמִיעִי,
 גַּם דָּוִד גַּם רָעוּ מִשְׁנַת נַעֲרוּ.
 הַעֲבָרָה נִגְשָׁה אֶל זֶה הָעֶבֶר
 וּמְלֵאֲתֵי רַב אָדָם וּכְלִילַת הַדָּר.
 וַיִּלְךְ דָּוִד לְמַלּוּךְ עַל עַם עֶבֶר,
 וַיִּלְךְ בְּרוּלֵי לְרַעוֹת הָעֶבֶר.

י"ג מצא בסילו פרנסתו ברוחה, אלא שנצטער תמיד על היותו רחוק מהעולם הנאור.
 הוא כותב לאחד מירידייו:

שבתי בסילו טוב. לחמי נתן, מימי נאמנים; יושב אנכי בזה בסנוחה שאננה ובשלות השקט. אפס צר לי מאד כי המקום רחוק מסקור החיים המפכים בעת בטקוסות הגדולים, רחוק מסמלולי-הברזל ומסקום תורה; והמקום צר ואנשי-דעת בו אין, על כן תפוג תורה מלבי יום יום, ואני הולך אחורנית... וילדי גם הכה גדלים, באים בימים, ואין פה היכולת לנרלם ולאמנם כראוי" (1).

שמחתו של המשורר גדלה אפוא מאד כאשר נקרא בשנת תרל"ב לפטרבורג להיות שם לסופר הקהלה היהודית ולמנהל הענינים של חברת, מפיעי השכלה בין היהודים. תקופה חדשה התלה או בחיי י"ג וגם ביצירתו. בשנת תרל"ד הרפים י"ג את הספור השני של קבוצת ספורי-ההלצה הנקראה בשם, עולם כמנהגו. זלילה אחד" נדפס כמ"ו שנה לפני זה, והוא מתאר את בערות יהודי פונדילובה, עיר טפוסית קטנה שהמספר שהה בה בדרך נסיעתו איזו ימים, ואת תעלולי, המניד מפיקביץ" אחרית שמחה גדול מן הראשון פי ארבע בכמותו, אם כי אינו עולה עליו. בערכו הספרותי, שאינו גדול בכלל. הספור השני מתאר את חיי החסידים וממשלת ה"רביים" בערים גבחות בקרימבילישוק ווארקישוק.

איש איש כי יחטא לאלהים - ואדם אין צדיק בזארקישוק אשר לא יהטא - ונשא כופר פדיון נפשו למלאך סניו, הוא הרבי, ונסלח לו. דבר כי יהיה בארץ, רעב כי יחיה, בצורת ומטר מוחף וכל סכת מדינה כי תהיה, כל מחלה וכל תקלה וכל קטטה וכל גזרה רעה - יפנו אליו וינשעו מכל אפסי הארץ, יצו על המלאך המשהות ויאמר הרף. כל איש מצוק וכל סר-נפש, כל איש אשר לו נושה וכל איש חסר פרנסה וחסוך בנים; כל אשה יודעת צרת נפשה, אשה עזובה ועצובת רוח, אשת נעורים כי תטאס, אשה עקרה אין לה וְלָד; דבר כי יגנב, אדם קורא לחברו רשע, איש כי ירד עמו לחייו (2) - בכל כאשר לכל ישימו פניהם לקדוש ישראל זה, והוא מסרום שבתו ישלח דברו וירפאם ולא יוסיפו לראבה עוד".

ווארקישוק עומדת על הנבול בין ארצות ממשלתם של שני, צדיקים, ר' ויילפילי מקריזישוק ור' לייבלי מקרימבילישוק; ויתחרו יחדו שני ה"רביים", כי כל אחד מהם השתדל למשוך אליו את העירה והכנסותיה. וכשנלאו, היהודים המוכים להלחם יחד, שלת

(1) אגרת ע"ה. (2) עושק פרנסתו.

ר' וזילפילי להגיד לר' לייבלי לאמר: "קח נא את בתי לבנדך לאשה, ואתנה לבתי שלוחים את זארקישוק, ומשכתי את ידי ממנה". ויישב הדבר בעיני ר' לייבלי, ויאמר לחוג את חנוכת זארקישוק, הנכנסת לרשותו, בכבוד וחרד; וישמעו החסידים ויבואו אל התגינה מקצות הארץ.

איש איש עזב ככפיר את ביתו, עינו לא חסה על כליו, לא השנו אבות אל בנים; לא נצל לבם ולא נם כהם ללכת בדרך החוקה ולעבור רגלי דרך הרבה מאות כפרות-ארץ פעם אחת. החנוני נזב את חנותו, ומוכר-המשקים-את בית-משקו; החיש הניח את מחצו מידו, והסנדלר-את סדנו מבין ברכיו; איש צרור-כספו בירו, אשר טפח ואשר אסף על יד על יד בועת אפים ימים וירחים. וינצלו את ביתם ויעזבו את נשיהם ואת שפם בצרום ובחוסר, למען לא יבדלו מתוך הקהל ולא ינרע נחלתם בברכת הצדיק אשר יתן להם. המונים, המונים נהרו סבל צד ומכל פנה אל זארקישוק; במ מרכבות כבודות, רתומות לסוסים אבירים, מלאות כל טוב וכל יקר; במ ענלות העלונים, נמשכות מצמד סוסות רעות המראה זדקות הכשר, טעונות אדם רב משא לעיפה; ובם עולי רגל עניים מרודים, אשר כל חילם בצרום, והונם-בילקישם אשר על שכמם...

וזארקישוק עיר שכלה יהודים, ובתיה בנויים כשאר ערי השדה אשר בני ישראל יושבים שם. בתי-עץ בעלי קומה אחת עומדים צפופים איש אל עבר פניו, בית יוצא ובית נכנס, אלה יעמדו ופניהם אל הרחוב ואלה פונים צדם החוצה; פה ישתרע גדר-קרשים המאחו פני עתי הצרות, ופה מקום סוגח וקוח בין הרבקים; אלה ספונים גבים ו). אלה מסוככים בנסרים, ואלה מסוכים תבן וחציר ננות".

ותמלא העירה הקמנה תשואות אורחים, המתכים בכליון עינים לבוא, הצדיק".
קול דהרות סוסים ורעש מרכבות נשמע מרחוק.

- הנה זה בא! הנה זה בא! נשמע פתאום קול החסיד העומד על המצפה.

כנשוא נהרות דכים בהיות בהם רוח פערות ותחבוש שפלתם, כן התנשאו גלי אדם אלה לקול הקריאה הזאת... מן הבתים ומן ההצרות אשר התחבאו שם יצאו החסידים כדי ארבה לרוב ויפישטו על הדרך. וכרגע נראה ענן-אבק הולך וקרוב, ושני אנשים רוכבים בסוסים אבירים דוהרים בכל עוז-לא ברוכבים הרבי! ואחרי הרוכבים ענלות-צב רתומות שנים שנים סוסים אסוצים-לא בענלות הרבי! ואחרי הענלות פנפנקה יקרה משוכה משני סוסים לבנים-לא בכרכרה הרבי! ואחרי הכרכרה מרכבה מרקדה רתומה לארבעה סוסים ברודים, הבושים מתג ורסן של כסף מעשה חרש להלל מאד; ונהדר בכבוד על המרכבה יושב על יריעה מרוקמת אדר היקר ה' לייבלי מקרימבילישוק בכבודו ובעצמו, לביש לבנים ועטוף לבנים כמלאך-השרת. ושני חסידים בחורים לבושי-מכלול עומדים על מסעד המרכבה לאחוריו, ושנים אחרים יושבים על המושב לפניו, מנהלים בסוסים ומשמיעים קול שוט. וגרוד פרישים, עשרה חסידים במספר, מלובשים בגדים כקוזאקים, רוכבים על סוסים קטנים מיוזנים, עוטרם את מרכבת-הכבוד משלשת עבריה; והמון צבים וכרכרות דוהרים ומכרכרים בכל עוז, ואחוריו כל אדם ימשוך. ולפניו אין מספר, המון רב למאד... ובגשת מרכבת-הכבוד, אשר הצדיק בעצמו יושב בה, אל רחוב העיר, יצאו מתוך הקהל חסידים בעלי-אנרופין ולבושי-להבות ויאחזו במתג הסוסים ויפתחום, ויביאו את צוארם במסירות ומשכו את מרכבת-הכבוד על שכמם. והמון רב דוחה. וקול ההמון כקיל מים רבים קורא: ברוך הבא בשם ה'! ותבקע הארץ לקולם".

והצדיק אסף את כסף ה"פדיון" הרב מהמוני החסידים, ויצו עליהם להמבל במים ול"סבב כפרות" למען ינקו מעונותיהם.

(1) קרישם לכבו נג רעש

וכמעט נמיו צללי ערב והנה האירו פני זארקישוק מהמון נרות ומנורות, אשר העלו איש בחלוני ביתו. חסידים ואנשי-מעשה התעמקו כבר ימים אחדים לעשות את הפְּנֵהֶרָה (пеленация) לכבד את רבם באורים; עתה הדליקו הנרות. העלו אבוקות והשיאו משואות וקָאָר העיר. ביחוד היתה האורה יפה לפני בית משכן הצדיק. בין ענפי העצים תלו פנסין של נֵר בעלי ננין הרבה. ועל כלונסאות של עץ היו ספודרות עשירות של זכוכית בתמונת שני משולשים מהופכים ומשולבים זה בזה, או חיתם דוד המלך (מנ-הוד). ובכל בתי העיר כקטן כגדול נראו נרות דולקים שנים שנים ככל שמישות החלונות; ותהי כל העיר כסדורת-אש גדולה-ויאר כל הלילה.

וכתום שבעת ימי החנינה שב הצדיק והמון חסידיו לקרימבילישוק, כדי לחוג שם ברוב פאר ותכונה רבה את חתונת בנו עם בת ר' ווילפילי. בשמחת הרבי השתתפו כל יהודי העיר זולתי איוו נאורים. ביניהם נחשבה גם ה"שושנה בין החוחים", היא שרה היפה והמשכלת, היושבת בעלית קיר קטנה בצפור בודד על גג. שני חלונות העליה נשקפים

„אל תוך גן נחמד למראה מלא ברכת ה'. מתוך ערוגות שושנים ותלמי בשם יריסו ראשם עצי-תפוחים מתוקים לחך ונעימים לֶאֱף. ובהעיר שהר. ובין ענפי העצים יקיצו הסזורים בעלי-הבגה, או יפתחו גם חלוני העליה; ערוגות הבשם ועצי התפוח יעלו את קטרתם לריח ניחוח. וקול ישורר בחלון. וידיים מסהרות ירוצו ויתרוצצו בין סיתרי הנבל ויעלו את הקולות ואת השברים לקחת אזנים ולצודד נפשות. ויש אשר בין קולות הנבל ישמע גם קול אשה נסתרת מזמרת מעדנים. והצפרים תענינה לעימתה ובמקהלות תברכנה את ה'. ובצאת השמש על הארץ-תלך שרה הלך וטפוף בין ערוגות הבשם ללקוט שושנים רעננות ורטיבות לשלחנה... שמלה ארוכה, בלתי יקרה אבל טהורה ונקיה כשל ילדות, מכסה כערפלי-סדר את כל בשרה. מכפות הרגל עד חלקת צוארה; ומתחת לשולי שלמתה הארוכה והרחבה תשקפנה בלכתה פעמיה היפות. מקנרות בנעלי-משי צרים ומרקמים“.

שרה גדלה בבית הוריה הנאורים באודיסה, וכמותם באה לגור עם אחיה הבכור מרדכי לקרימבילישוק, ומרדכי נמשך אחרי החסידים, וישיא את אחותו לחסיד מוכה-שחפת, שמת כעבור שנה לנשואיהם. וגם שרה חלתה מחלה עזה, כי כשל כחה בכלכלה את אישה במחלתו; אולם הרופא הצעיר אלבירט השיבה לאיתנה בתרופותיו ובדברי-הנחומים שדבר תמיד על לבה.

ואלבירט איש עול ימים בן עשרים ושש שנה, גדל קומה וטוב-תואר. חכמתו תאיר פניו וטוב לבו מציץ סחרכי עיניו, שאת זקנו גרועה ורק לחיוו ושפמו מכוסות בשער שחור ומוהיר כעין עץ הבנים (1). והבית אשר הוא גר בו נקי וטהור, וסדרים בו בכל פנות שאתה סינה... בבקר היה מקבל בביתו את החולים הבאים לדרוש עצתו, אשר רובם מבני עניים-ומעודו לא ספר ולא מנה כמה אנורות-נחשת הניחו העניים והאביונים על שלחנו... ועל השלחן לפניו יָרְאוּ פסרים מוכחרים וכתבי-עתים מיוחדים לדברי בני ישראל; וזמן פניו-מצא לו להנות ולקרוא בהם, כי לא שחק בקוביא ולא בא בית-מרוח“.

ותתאהב שרה בהרופא הצעיר והנחמד, אולם מרדכי לא הסכים לתתה לו לאשה זעצר תחת ידו את הנדוניה שלה, כעשרת אלפים רובל, כי בקש להשיא את אחותו להירשקה בן הרבי. אבל מקרה אחד הפך פתאם את לב מרדכי, החסיד האדוק, לכפור בתורת ה"רבי" ואמונתו. בן נולד לו, ויבוא הצדיק, הנועד להיות לסנדק, והמוהל שלו, ר' שרינצל, אל הכרית; והמוהל, שהרבה לשנות ולהשתכר בחנינותיו של ה"רבי", קלקל את מלאכתו-והילד הגמול מת. ויתאבל מרדכי על בנו ויחלה מרוב צער, וגם נדף בפומבי את ה"צדיק" וכל בני-חבורתו השכורים. כן באה על ה"רבי" רעה גם ממקום אחר, כי הפריעו חסידיו, עליוי-החנינה, את מנותת התושבים, ויד הממשלה היתה בהם.

(1) מין עץ שחור обенное дерево

גויהי בחצי הלילה, כל יושבי קרימבילישוק עלו על ערשותם, והשומרים הסוככים בעיר קראו בחיל ויודיעו את שעת הצות-הלילה. אחר יושבו איש איש אצל כל פנה וינהקו ויפהקו ויתנו שנת לעיניהם. ברחובות ובשוקים דממה שלטת. אין קול ואין עונה ואין קשב. פתאם לשתע נשבתה הדממה ומרחוק נשמע קול ענות נבורה. קול בכח כקול המון הונג. ולהקת חסידים שבורים מלאים יין הטוב ירונו מטיב לב והולכים מבית הצדיק... ורפאל הסנדלר מהלל בשפתיו ומסיע להמזמרים על פי מדות המנגינה; ודוד לולבי והנקרא כך בשביל שהוא דק ונבוה) נושא על שכמו קלחת-נחשת גדולה הפוכה על פניה; וקליטא וברקום, הצעירים שבחבורה, בעלי-אנרופין וכידיהם מוטות-עין. מתופפים בקלחת ומשמיעים קול פחדים, והמון רב אחריהם הולכים הלוך ורנן איש אל עבר פניו, ויהי כל הרחוב לחרדת-אלהים... ובעברם לפני בית שר-הגדוד, יצא אליהם איש-צבא אחד מן המשרתים את פני השר ויקרא בקול גדול רוסית: הסו, עברים. ואל תריעו, כי גברתי חולָה שוכבת על מטתה; לכו לדרככם דומם ואל תתרועעו!

— מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לדבר כן? — שאל ר' תרשיאל.

— כפי שאני רואה, אמר זנוויל הער, יין הוא. אחד מאנשי-הצבא.

— אלמלי יין הוא, למד ר' בונם הפֶּסֶט בדבר הלמד מענינו, כי אז היה לו כידון על שכמו.

והרב מצומדת על ירכו; השתא דלאו הכי שמע מינה לאו יין הוא.

— מתחפש היא! הבטיח רפאל הסנדלר — משרת בית המוכנת הארורה הוא ויוכבד. החוכרת

מכם היין ושונאה להחסידים).

ויכו השבורים את החיל הכה ופצע עד שחש שר-הגדוד לעזרת המוכה ושסה את בלבו בעדת ההוללים, שנפזרו לכל רוח. וכשנודע הדבר לפקיד-העיר תפש את הנאשמים וצוה ללקותם מכת-מרדות, גם בקהל החסידים בכלל שם הפקיד את עינו לרעה ומצא בהם גנבים ו"נעלמים" (1), שממנם לדין ולעבודת-הצבא; ו"הרבי" ר' לייבלי בעצמו, העומד בראש חבורת החשוכים וההוללים, גורש מן העיר ולהנאורים המעטים היתה אז הרוחה, כי נפטרו משלטון הקנאים.

אלבירט הרופא קנה מאת הצדיק את בית-זבולו וישנהו לטוב, ובנשאו את שרה, אהובת-נפשו, קבע את דירתו במקום קדוש זה... ובעת החתונה נוסדו רוזנים יחדו אל הבית הזה, ויצאו במחולות בחורים ובתולות בעצם המקום ההוא אשר היה ה"צדיק" מטיל ליה תנא בהדי דשִׁבְנָתָא. ובמושב לצים ישבו וישחקו בשחוק הלוחותיים והקלפים. על השלחן אשר אכלו עליו השנינים. מעתה תהיה עלית-הנשמה בבית הזה לא על ידי קונות וצרופי-שמות. כי אם על ידי קול נבל-עשור אשר תפרוש בו בעלת-הבית בידים חרוצות, ולפעמים ישמע במקום קדוש זה גם קול אשה מזמרת בפה.

השקפת יל"ג על ה"חסידות", המתגלה בספור זה, היא שמחית ביותר. היא רואה רק את השכרות, ההוללות והמפשות של החסידים, ואינו מרגיש ה"חסידות". כלל בעליצותם הדתית, בהקסם המסחרי של תורתם ובהיפוי המיוחד שבאנדותיהם ונגינותיהם. בתור אחד מחלוצי ההשכלה בדורו נלחם יל"ג בכל כח כשרונו בבערות ומחוקיקה; ועל כן שלח גם ללב החסידים, אויבי ההשכלה, את חצי מהתלותו, שנהשבו לשנונות מאד בזמנו, והנראות כתפלות קצת בעינינו.

(1) בלתי רשומים בספרי-המשפחה שבבתי הפקידות.

משלי-התוכחה והפואימות הסאטיריות מחיי ההוה.

בשנת 1869 החל סמולנסקין להוציא לאור בזוויה את הירחון "השחר" שנועד להפיץ אור ההשכלה בין היהודים, ובין עוזריו הראשיים נמנה גם יל"ג, שסלל לו בירחון זה דרך חדשה. שירו "בעלות השחר", שנדפס שם, מודיע לנו את התמורה שנעשתה ברוחו: מיום שהתבונן לבערות העם וסבלותיו חדל לבקש לו נושאים מחיי העבר ולשיר, תענוגים, אהבה וידידות, ונכוו הוא לכתוב מעתה רק שירי בקרת, תוכחה ועקיצה בלי חמלה על חיי ההוה.

רק חָמָם אָזַעְק, רַק אָבֵל אָעִירָה.

אִם בְּאֵלֶּה חֲפָצָתְךָ — הַגְּנִי, הַגְּנִי!
חֲפָצָתְךָ חֲפָצִי וּבְרָצוֹן אֲשַׁלְּמֶנּוּ;
עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַנְפֶיךָ שְׂאֵנִי,
וּבְשׁוֹפָר גְּדוֹל, כָּל שְׂטָן לֹא יִסְתַּמְנֵנִי,
מִחֲמַלְתִּי עַל עַמִּי וּמִרְחַמֵּי אוֹתָם,
אֲגִיד לְרַעְיוֹ פְּשָׁעִם וּלְמוֹרֵי חַמְאָתָם.

מִנִּי אֲזוֹ לֹא אֲשִׁיר שְׂמִיחָה וְנִחַת,
לֹא אֶקַּן לְאוֹר, לֹא אֶחְיֶה לְחֶפְזִי;
אֲשִׁיר יוֹם מָרָה, אֲשׁוּר עֲבָרוֹת נִצָּחַת,
אֶחְלֹם דְּרֵאוֹן עוֹלָם, עֲבָטִישׁ
וְרָפֵשׁ. —

הִנֵּחַ לִי! לֹא מְשׁוֹרֵר, כִּי מְקוֹנֵן הַגְּנִי;
לֹא אוֹסִיף עוֹד וַיֵּר, לֹא עוֹד אֲשִׁירָה.

יל"ג ראה את קשי-ערפו של רוב העם, הממאן להנות מאור ההשכלה ולשלוח את בניו לבתי-הספר של הממשלה, שנפתחו לפניהם בשנות הששים; והוא תולה את האשמה במנהיגיו ובמוריו הדתיים של העם. ועל כן קדש עליהם מלחמה בשורה של יצירות לקוחות מחיי ההוה, שכל כשרונו הסאטירי של המשורר מתגלה בהן. או בלתה בעבודתו של יל"ג תקופת-המליצה, והחלה בה התקופה השובה, תקופת המעשה והפולמוס, שבה אינו מדקדק עוד במשקל השירים ובצחות לשונם: כי השפה העשירה של התלמוד היתה לו למעין נובע של חרודים. עת מלחמה היא, וכל כלי-נשק רצויים.

תרועת-המלחמה הראשונה השמיעו המשלים הקטנים לילדים גדולים, משלים קטנים שהדפיס יל"ג ב"השחר" בשנת 1871. המשלים המקוריים והיפים הללו מלאים תוכחה להרביים המחמירים בהלכות ועקיצה למנהיגיו החרשים רק טובת עצמם ואינם חסים על העם. הנה, לדוגמה, המשל, ברברים אבוסים:

הָאֵח, מִה־שְׂמִיח לְבָהּ וּקְרָבִיָּה רַבִּי
עַת מְיָמִים יְמִימָה
רְאָתָם, מִשְׁשָׁתָם,
וְתִמְצָא כִּי הַבְּרָבָרִים עֲשִׂתוּ, שְׂמָנוּ,
וּבְטָרָם רְטַפְּשִׁי, וְתִרְב מְרָאָתָם,
וַיַּעֲשׂוּ עָלַי כְּמַל פִּימָה(1)
וּבְכָר הַתְּקִנָּה שְׁחָקָה אֶל עֵינַיָּה
וְתַעֲבֵר כֹּל טוֹבָה עַל פְּנֵיָּה.

שְׂבוּעִים שְׂבָעָה לְפָנַי הַפְּוִרִים
קָנְתָה לָּהּ רְבָקָה אָמֵד בְּרָבָרִים,
וְתַעֲמִידָם אִתָּה
תַּחַת הַמָּטָה
וְלַחַג הַפֶּסַח אוֹתָם הִלְעִיטָה,
לָחֶם חֲקָה הַמְעִיטָה
וְלְבְרָבִיָּה הוֹשִׁיטָה
רִיפוֹת(2) וְלְבִיבוֹת מִחֲלָב כְּלִיּוֹת חֲטָה(3).

(1) גרש חטא. (2) מהעמים הכתוק שבקרב החסמים, השמן נחלב הכליות שבנחמה. (3) היה דשן ושמן. (4) על הקרבים נעשהה כמו שפת בולמז מחלב.

וּבְכָר רַבָּקָה בְּלִבָּהּ
 אַחַת לְאַחַת חֲשֵׁבָה
 אֶת אֲשֶׁר יִמְצִיאוּ לָהּ בְּרִבְרִיָּה:
 כִּי תִשְׁחַטֵּם אוֹר לְאַרְבַּעַת עָשׂוֹר
 לְשִׁכְנֵתָהּ הַעֲשִׂיָּדָה תִּמְכּוֹר הַבָּשָׂר
 וַיְהִי לָהּ מִצּוֹת וַיֵּן לְסִדְרֵיהָ
 וּבְנוֹתָר תַּחֲוֶה הִיא וּבְנֵיהָ.
 וּבְכָר חֲלִיקָה כָּל גִּתַּח
 לְמִסְפַּר אַרוּחוֹת הַפְּסִח:
 הָרֵאשׁ עִם הַקָּרֵב
 לְאַרוּחַת הָעָרֵב,
 הַנְּרַגְרַת עִם הַבְּרָעִים
 תִּבְשַׁל בְּצִהָרִים,
 וּמַהֲמָרָאָה (1) וּמַהֲפָרְרִי (2)
 תִּכְוִן לָהּ לְסִדְר
 תִּפְיִנִים בְּמָרְק
 וּבְאַרוּחַת הַיָּרְק:

וּבְכֵן תַּחַג אֶת חֲנֻה
 מִכְּלֵי צַעַר וּדְאָגָה.
 הָיָה בְּטַח יִלְךְ הוֹלֵךְ תָּם,
 אֲךָ לֹא יִדַע מַה־יִּלְד יוֹם!
 וּבְהִנִּיעַ יוֹם הַשְּׁחִיטָה
 וַתִּמְצִיאוּם מִתַּחַת הַמָּטָה
 וַתִּשְׁחַטֵּם וַתִּשְׁסַעֵם שְׁסַע —
 פְּלִצוֹת אַחֲזָה פֶּתַע,
 כִּי שָׁרַט אֲדַמְדָּם בּוֹשֵׁשׁ מִצָּאָה;
 וַתִּמְהַר אֶל בֵּית הַמּוֹרָה הוֹרָאָה.
 וְאֶף עַל פִּי שְׂלֹא הָיָה שֵׁם
 כָּל נֶקֶב וְכָל קוֹרֵט דָּם
 מְרַף הָרֵב אֶת הַבְּרִבְרִים בְּאִפּוֹ:
 "שְׁמָא נֶקֶב הוֹשֵׁט וְהַבְּרִיא וְנִתְרַפָּא",
 וְעוֹד "שְׁבַע עוֹפוֹת אֲסוּר הַלְעָטָה וְהַמְרָאָה" (3)
 וַתִּצָּא הָאִמְלָלָה וַיְדִיָּה עַל רֵאשָׁה
 כִּי נִשְׁבַּת לָהּ פֶּתָאִם חֲנֻה וּמְשׁוֹשָׁה.

ואותם הרבנים המחמירים לאחרים, מבלי חוס על כסף עניים ועמלם — מקילים לעצמם. הנה המשל, "הפה שאסר הוא הפה שתתיר":
 רבוי, שערוריה בישראל נגישתה,
 נער שובב חלל שבת ביד רמה.
 — מה עשה הגידו לו, מה-ההיתה? —
 האשה העומדת שמה
 ראתהו בלכתה מבין משאבים
 נושא מורה שעות ברשות הרבים.
 — מורה שעות בלי הוא, ובהוצאה
 אסור אסור נמור
 (פסק הרב, הוא גם מורה הוראה);
 המוציאו יעגש עגש חמור
 ויהי מופת לצעירי הימים
 לבלי יעברו על דברי חכמים.
 מהרו השמשים, בקשוהו,

(1) זפק בולט בצוואר העוף 306. (2) מהחלב. (3) פסוק בהמות ועופות, הלעטה — ביד והמראה — בכלי.
 (4) בקום טוקף משלשה צדדים שאינו קנין פרטי, אבל איננו גם רשות הרבים.

בעבור זמן מה החל יל"ג לפרסם ב"השחר" את הפואמות הסאטיריות שלו, המננות גם הן את הרבנים ומנהיגי הקהלות היהודיות ואת המנהגים הנושנים של המסורה בכלל. "אשקא דריספק", הפואמה "אשקא דריספק"¹ מספרת אך ורבה משפחה יהודית בשביל קפדנות של רב מחמיר. והמעשה קרה שוב בחג-הפסח, מועד שנוהרים ביותר בכשרותו. הגה ליל ה"סדר":

גרות המערכה יאירו במנורות,
ילדיו לשלחן מסקיב פשתילי זית,
אשתו טובת לב עוסקת בירפתי
הבית,
והיא לבוש פדים, עומה לבנים,
ובלב שמח ובצהלת פנים
יספר לילדיו נסי יציאת מצרים,
אף יבטיחם פי חיש אליהו יופיע
לישתות אתם יין מן הנביע.

על משת הסבתו בלב טוב עליה
גם אליפלט בעל העגלה.
כמה גייעות יגע, איך ענה כחו
מרים הביא ממרחק כל צרכי פסחו!
יומם וליל עבד עבודת פרוך
גם נפשו גם סיסיו ענה בפרך.
אף, ברוך השם, הכל געשה יפה:
יינו יתאדם מצתיו מעשה אפה,
כל זוויות הבית נקיות וטהרות.

ופתאם והנה מתלאה! מחדר-הבשול נשמע קול צעקת אימה: בעלת-הבית, שרה מצאה במרק גרניר שעורים, ולב כל בני הבית מת מפחד פן "יחמין" המאכל.

— אל תאמרי "אכל" — גער בה בזעם-
הגישי המרק ומלאי הקערה,
פן אנדיעה את ידי חסרת טעם.
מפני העופת יד אישה שרה יראה
אף חסה על עולליה אשר אהבה,
ובידיים רועדות ובלב יחילי) בקרב
הגישה למו ארוחת הערב
ובמרק החמין הקערה מלאה.
אליפלט וילדיו אכלו וישבעו,
והיא ישבה מנגד, צמה, רעבה,
ובמרק הפגול ידיה לא נגעו.

כרגעים אחרים היתה הרממה,
חיש התעוררה שרה ומעילה שמה.
— אן תלכי? — אל בית המורה-הדוראה!
— אל תלכי! — קרא הוא מעצר רעה-
האף אמנם לבך צפון משכר?
הנה כל היום בחמור פרוך עמלתי
ומאום לא טעמתי, לחם לא אכלתי,
גם הילדים ירעבו ויבקשו אכל,
עתה יחמין הרב את אכלנו,
ומה-נאכל גם נחנו גם טפנו?
"אכל?... הו אילה לענות אותו שרה.

אולם הוה על הוה באו על בית אליפלט: ביום המחרת נמצא בקדרה עוד גרניר אחד. ושרה האמללה לא יכלה נשוא עוד, כבד שתי שעורים, ותמהר אל הרב לשאל את ה"שאלה" במרם ישוב אישה מבית-התפלה, כדי שלא יעכבנה שוב כמו אתמול. הוא עמדה על סף הפתח, בלב דופק בחזקה ובנפש דואבת, וחכתה למוצא פי הרב.

(1) בשביל דופן המרכבה — רמו להאגדה המסורת, כי בשביל דבר קפן כדופן המרכבה תרב הכרד ביתר (ניסין נו, א). (2) סתחלחל, תרד.

אִזְנְשָׁמַע קוֹל דּוֹבָר—קוֹל הַמּוֹרָה הַדּוֹרָאָה: אָסוּר בְּאֲכִילָה, אָסוּר בְּהִנָּאָה,
 הַמָּץ! — חֲמֵץ הָאֵכָל, חֲמֵץ הַבָּרִים. אָסוּר גַּם לְמִכּוֹר אוֹתוֹ לְעַרְלִים.

שרה עמדה ויגעים אחדים כהלומת-רעם, ואחרי כן החלה לבכות, כי יראה לשוב
 הזכיתה, פן יבנה אישה על המרותה את פיו. ורחמי הרב נכמרו על האמללה, אבל לא
 צוה לתת לה, צידה וכלים חדשים מקופת העדה, כי אם שלח, שני מלאכי-השרת לשום את
 אליפלט בחצר-המטרה ולקנוס אותו בממון. ואליפלט שמר את עברתו לאשתו, וכצאתו
 חפשי כוס יין חיליו נבר

ויעש אליפלט לשרה פאשר דבר. ושלום הבית
 מן הפסח שהוא לא חדלו שמה. הנה שמיר, שית;
 מצות 1) ומרורים ותשואות מלחמה, ובאחרונה נתן לה ספר
 זכות ומקלומות, כריתות
 ימבוכות ומקלומות, וישלחה מביתו לצמיות.

ביחוד מבקרת קשה את, אכוריות הרבנים וחומרותיהם הפואימה, קוצו
 "קיצו של יוד". של יוד, שנכתבה בקיץ תרל"ח בעת שישב יל"ג על מעינות-הישועה
 ב, בארה של מרים" (מאריינבאד). זו היא קינה גמירה על מצבה הרע של האשה העבריה,
 שהתלמוד השפיד את ערכה וימרר את חייה בכמה חומרות וסינים.

אשה עבריה, מי ידע חניף?
 בחשך פאת יבחשך תלכי;
 עצבך ומשושך, שברך,
 מאוניך
 יודרו קרבך, יתמו תוככי.
 הארץ ומלאה, כל טוב ונחת
 לבנות עם אחר לסגלה נתנה,
 אך חיי העברית עבדות נצחת
 מחננתה לא תצא אנה ואנה;
 תהרי, תלדי, תיניקי, תגמולי.

תאפי ותבשילי ובלא עת תבולי --
 הביאי ראשך בצעריך, פניך הלימי,
 וקנצותיך אל תחת המער;
 אל העומד על ירך מה-זה תביטי,
 אם גבן או דק הוא, זקן או נער?
 אחת היא לך! הן לא את הבוחרת-
 הוריק וקחרו, הם בך ומשלו,
 כחפץ נמכר מרשות לרשות את
 עוברת.

ככה נמכרה גם בת-שוע היפה והחרוזה, הגבורה של הפואימה.

חפר אביה נשוא פנים וקצין
 במקום מושבו, היא העיר אילון;
 רוכבי הרקש* יחזיק שם, תא תרצין,
 גם שלחן ערוך לנוסעים ומלון.
 ובתו הוחדה בביתו העקרת,
 כי אמה מתה עליה בנעוריה,
 וסגנים הנוסעים דרך זאת הקרת
 כלם פה אחר יעידו עליה,
 כי אין בארץ אשת יפת תאר
 ביהודיה בת מחזיק בית-היוצר.

(1) מריבות. (2) Порта.

בת-שוע היא גם צנועה, משכלת ומבינה בכל מלאכה:

בית-ספר לא באה, הקדוה לא למדה וכצדקה השערה וככל חקות ה-מדה
ובלשון עם ועם צחות דוקרת, אורגת, רוקמת, מנה, תופרת.

אולם מולה גרם לה להכשל בבעל שאינו הגון. בהיות בת שוע כמ"ו שנה, מצא לת
אביה חתן כלבבו, וגם פנים לא התראו" — כי, למה זה ומדוע? ינשאו, יחיו יחדו.
וסוף האהבה לבוא. לעבדון, מחזיק בית-משקים בכפר פרעתון, היה בן יחיד, נער
כשחיה עץ" בשם הלל.

לו עיני עגל, לו פאות כנבנות, אך "עלוי" הוא, בקי בשלש פבות.
לו פנים כפני גרונרת רבי צדוק (1), ובחריפותו ירוש הקרים ונדק.

וכשנעשה הלל בר-מצוה דרש, דרשה" חריפה, שפרסמה את שמו ורבים התברכו
בו. ותדבק גם נפש חפר בת, עלוי, ויאמר: "אך זה חתן לבתי היחידה, אך זה, קדיש"
לי, זה בן לי וירוש". הוא שלחהו לוואלוזין להשתלם בתורה במשך שנתים ימים, ואחרי כן
הבטיח לו נדה מאתים זקוקים (2) ומוזנות במשך שלש שנים והנג את התנונה ברוב פאר.
בת-שוע הובלה תחת חופתה

ובכלות הרב את שבע הברכות נערו המשרדים כגורי אריות, ומכל פנה המטירו השפחות
על ראש חתן וכלה בשות (3) וקליות, וכלי-הזמר הרעימו בקולי קולות
והנשים כחאו כף ומצאנה במחלות.

כל בנות אילון קנאו בהכלה המאושרה, ומוי יאמן לדברי הנשים המפלות, האומרות
כי בת-שוע בוכה בלילות? "... היא נראתה לפנים כשמתה בחלקה

וביום השבת בעלותה בית הכנסת הביטו וראו בה מה-התיף בהדרה!
על שלמת משי סדין שיש לובשת, עיר (6) וזהב ופנינים על חלקת צוארה;
הציניף הפהור כנזר על ראשה, כמלכה קוממיות בין רעותיה צועדת,
גם הפרוש, עץ היבש, ותגנב לראותה -- כי גם לו בסתר נפש חומדת. --
ובת-שוע ובעלה ישבו שלש שנים

ובעת ההיא ירד גם חפר מנכסיו ומכר את סוסיו, כי נתמעטו הנוסעים במרכבות-
הפוסטה מחמת מסלות-הברזל שנשללו בפלך. הווג אבר איפוא את מעוון האחרון, והלל
החל, לשחר לטרף" ולבקש לו מקור-פרנסה; אולם כל עמלו היה לשוא.

(1) האנדה סצרת, כי החכם רבי צדוק ישב ארבעים שנה בתענית והתפלל שלא תחרב ירושלים; ולאחרונה
לא יכלה קבתו לעכל עוד שום מון, והתפרנס מזה שסצן מיץ התאנים והשליכן (נפין ט, א). (2) רובלי-כסף -
(3) xmele. (4) זרעונים צלויים. (5) סין תכשים.

ומה יעשה תלמיד חכם שאין בו דעה? לסוחר — אין לו כסף, לתזן — קול להיות גובה המס לא ידע לשון המדינה, לשוחט — רך לב הוא, למלמד — חלוש ראיה, אף על אחת מהנה שבָּעָה במלנים.

ויצא הלל למדינות-הים לבקש שם אשור, ובת-שוע מכרה את תכשיטיה, ותפתח לה חנות ובית-מרכלת, למכור-פול ועדשים, גרש וסלת¹. כל היום היא עומדת בחנותה ומצפה לקונים, וגם את שני ילדיה היא מחנכת כראוי. הילד, בו חמש שנים, הולך בבקר בבקר אל ה"חדר" רוחץ למשעי, פתו אתו וספריו בסדר²:

ואחותו הילדה ביתה נשארה, כי ידיה הקטנות כפותין על לבה,
פנייה משנה קלסתר פני אחיה, עיניה באמה ובשלמטה החדשה,
אמה תלבישנה ותסרק שערה, הקטנה בקול יונים קוראת בתבה:
ובשחוק נחת שומרת את פיה, ותורה צוה לנו משה — מורשה...

והלל שלח עוד לפעמים, בשנה הראשונה אחרי נסיעתו, מכתבי אהבה ומליצה לאשתו; אך אחרי כן נשתתק לגמרי, ובת-שוע היתה ל"עגונה". ושמועות שונות סבבו על אודות אישה: "זה יאמר נשא הלל אשה אחרת, וזה — טבע במים שאין להם סוף; זה: עשה עושר וילך אי כתיים, וזה — המיר דתו נמכר לעקר"². וירא אלהים בעניה של בת-שוע, וישלח לה גואל ומושיע. בבית-החומה אשר נוכח חנותה בא לשבת איש צעיר, כבן ל"ב שנה, ושמו פאבי (פייבוש), שנמנה למפקח על מסלת-הברזל החדשה הנבנה באילון. וכשהגיע האביב הקיצה העיר לחיים חדשים; מכל צד כנשרים יבואו אליה סוללים, הרשים, סופרים גם חופרים וכוני הגשרים — ופאבי משניה על עבודת כלם, כי היה האיש משכיל, מלומד ונאמן לב. כל היום עסוק פאבי בעבודתו, ובנחוה לפנות-ערב ישתעשע במוסיקה, בסויל, בשיחת-רעים, או יתבונן להעוברים ושבים לפני בית מעונו. וירא גם את "העגונה" היפה והעגונה, היושבת כל היום בחנותה ומטפחת בתמלה רבה את ילדיה העוזבים — ויכמרו רחמיו עליה. פאבי החל לבקר בחנות בת-שוע ולבוא עמה בדברים, ומתרה נקשרו יחד ביחסי ידידות ואהבה. וכשמוע פאבי כי הלל נמצא בליברפול (אנגליה) בקש את ידידו ששון היושב שם ושולח לו חשוקי-ברזל למסלתו — להוציא גט מיד המעגן. ויאות הלל, החי בנכר כרוכל עני, לגרש את אשתו בשכר חמש מאות כסף. נקל לשער משוש-לב בת-שוע ביום שבשר לה פאבי, כי כבר נמסר הגט להשליח-להולכה; ועוד יותר גדלה עליצותה כשהביע לה פאבי, האלמן מאשתו, את אהבתו, ובקש ממנה בכרעו על ברכיו שתנשא לו:

בת-שוע יקרת הערך, כל ימך ריש ומררים תשבָּעי,
הוי נא לי לאשה בצאתך לחפש! ובחיקי כראוי לך אשרך תמצאי.
ותען בת-שוע בתבה:
המנצח בקרב ישא שביהו — אמתך אני, פאבי! — ותשקרי.

ויום לשנה נחשב להנאהבים בחודש ששה בדרך השליח המביא את הגט; ובתוך כך הגיעה השמועה, כי האניה "נחש עקלתון", שהלל הרחיק בה נדוד לאי הים אחרי גרשו את אשתו, נשברה אל הסלע על חוף אי כתיים וכל קהלה אכד ביום האסון.

(1) אחוות זו בזו ומדובקות אל לב. (2) עבודה-זרה.

ובלב נבם הודתה לאל המושעות
על החישו בעתה לזה פרות וישע .

שמעה בת-שוע ותגד בך מעות
על אישה האמלל כי קמט פתע .

והיום המאושר הגיע סוף סוף . הרב ר' ופסי ושני דיניו נאספו לסדר את הגט המובא ולמסרו לבת-שוע ; אולם לצרותיה של "הענוגה" האמללה לא בא עוד הקץ . ר' ופסי היה מפורסם לגאון מחמיר , היודע , רק חרוב והחרם , המרף ואסיר ; ובהתכוננו אל הגט ראה , כי השם "הלל" כתוב בו חסר יוד , ויפסלנו נגד דעת הדינים המכשירים אותו , ויקרא בקול גדול יהודית : "הגט פסול !"

פתאם אחזה השבץ ותלפת ,
ובקול פנשמה היוצאת מן הגויה
נפלה לארץ - מתה או מתעלפת ;
וירמוז הרב לשמשים שנים
וישאה ויוציאה על בפנים .

בכבוד עופרת יוטל מכלי קרב
באשר יפגע שם הרג ואבדן נמות ,
בן נגע דבור מפוצץ זה מפי הרב
בלבב האמללה שמה יושבת .
איך היתה פרנע כל תקנתה לשאיה !

ובת-שוע חלטה מחלה עזה , ויחרדו כל בני העיר לשלומה ונשים רחמניות טפחו עולליה . כי השתתף כל העם בצערה ; אולם בתוך כך נסגרה חנותה מאפס יד , ובשובה לאיתנה שכתו אנשי-החסד מהרה את "הענוגה הנצחית" וילדיה הסובלים חרפת רעב . רק פאבי זכר את בת-שוע , ויאמר לכלכלה עם ילדיה על חשבוננו , אבל היא בחלה בלחם-חסד בהשיבה לו :

בועת אפי אכל לחם כל עוד בי כח
בת-שוע היתה לתגרנית פעוטה אצל בית-הנתיבות החדש ותכול מהרה
בעוני ובשפלות .

יפת תאר מנולת לזבשת סחבות ,
שערה הפך לכן אף כי זקנה איננה .
קומתה כפופה , עיניה צבות ,
וערמים ויחפים משני צדיה
יאחזו בקנף בגדה שני ילדיה .

ובחנות המרבה על שערי אילון
והנוסעים יצאו לסעוד לבם בחפזון ,
תבאנה לקראתם מבתי המלון
עבריות עניות מוכרות כל מזון ;
ובתוכן אשה אחת עינים תחוינה :

זו היא בת-שוע האומרת :

גם ההצלחה לי פעם פנים הצהילה - - אף קוצו של יוד הוא הרגני .

בשתי הפואמות האחרונות קצר יל"ג ביותר בנתוח הרגשות . אחרי שכעס אליפלט בעל-העגלה על אשתו בשביל ה"שאלה" , לא חדלו בביתו , מכות ומהלומות , מבוכות ומהומות" - כאלו אין בין איש לאשתו גם רגעי חבה ונחת המוציאים כל מינא ורוגו מן הלב . כן אין יל"ג מתאר לנו איך חיו הלל ובת-שוע והשפיעו זה על זה במשך שלש השנים שישבו יחד . יש שהגבורים המתוארים מביעים רגשות ועושים מעשים שאינם מתאימים להם . בת-שוע מחכה , למשל , "בעינים כלות" לבוא מכתב מאישה הנודד במרחקים ; וכשבושר לה פאבי שהלל שלח לה גט , גדל , משוש לבה" ולא נצטערה כלל . כן נושקת בת-שוע לפאבי במרם שנמסר לידה הגט - ודבר זה לא תעשה בת-ישראל

מנרעית
הפואמות .

צנעה". גם הציור של האשה היפה חסר חיים ואמנות. עינים כ"ללאות התכלת", לחיי רקמה, צואר כ"מגדל השן" — כל אלה אינם אלא מליצות וצבעים סתמיים.

בקרנו של יל"ג על הרבנים המחמירים היא שטחית ותמימה קצת. הרב מטריף את ברבוריה של רבקה, מתמיץ את ארוחתה של שרה ופוסל את גטה של בת-שוע לא על דעת עצמו אלא על פי דיני השלחן-ערוך ומפרשו;

וגם אם ישתתף בצערן של האמללות לא יוכל לעשות אחרת כי לכך מנוהו. תלונתו של יל"ג תחול איפוא בעיקר על התורה המסורה בעצמה, שאינה מתאימה לצרכי החיים; ואמנם הרגיש בזה המשורר, והוא קובל בכמה מקומות על סיני התלמוד וחומרותיו. הנה, למשל, הפואימה "ושמחת בתגך". היא מתארת לנו יהודי סוחר, ר' קלמן, היושב שבע שנים במוסקבה "בודד כאלמן", הרחק ממשפחתו החביבה הגרה בעיר קמנה; וכשהודיעה לו בתיה אשתו, כי מצאה חתן הגון לבתם הבכירה, ו"התנאים" יסודרו בימים האחרונים של חג-הסוכות — יצא ר' קלמן לדרכו כחודש ימים לפני זה, בעגלה הרתומה לשלשה סוסים, ובידו מטוב מוסקבה, שמלות ומגדנות. אולם, "הרבים התקלקלו מפני הנשמים, הנהרות גאו מלאו על כל גדותם, והגשרים התרועעו חרנו ממסגרותם".

ור' קלמן שם נפשו בכפו, וידפוק את סוסיו יומם ולילה כדי להגיע הביתה ל"שמיני עצרת". הוא שבע נדודים וענויים, "התגלגל במלונות בבון ורפש", וגם, כליותיו היו אותו מוכיחות, כי לא קדמו עיניו אשמורות לסליחות, כי לא היה לו לתשליך נהר ופלג, ולכפרה — תרנגול לבן כשלג". אולם את רוחו אמצה התקוה, כי עוד מעט, יראה את בניו המזהירים ככוכבים, יפקוד את אשתו, יתעלם באהבים, יפקוד איש במעונו כל יודעיו מלפנים, יראה חתן בתו, יראה המחותרים, ובמסכת בניו הגדולים עם הקטנים ישב לשלחן מלא ממתקים ומעדנים.

ובתוך כך מוסיפים הגשמים לרדת, והסוסים העיפים משרכים דרכם בשארית כחותיהם. בליל הושענא-רבה עמד ר' קלמן, איזו שעות במלון, הרחק מעירו שש פרסאות. שם בחדר אפל, כחדר בית-הסוהר, קרא משנה תורה עם תקוני זהר, ולפניו במנורה גבוהה מנחושת מרוטה, הדליקו נר כהה, נר שוה פרוטה, ושביבו הפיץ סביבו אור קפאון. ופתאום, נשא לתומו העין, ויבהל לראות כי ראשו על צלו אין (כי האריכו הצללים מפני הנר. בהלו, ובשחור התקרה התעלם ראש צלו), כי האמין, כאמונת ההמון, שזה אות כי ימות באותה השנה. למחרת בבקר טהרו השמים, ובלב ר' קלמן התחדשה התקוה להגיע לביתו בעוד מועד; אולם השעות עוברות, והסוסים עיפים וזוחלים בעצלתים. אל סתר ההרים יורד החרסה, ולעיר מושבו תשאר עוד פרסה; אז פג לבו ועיניו ולגו דמעות: "בקשו עלי רחמים, הרים ונבעות, עצרו נא השמש, עצרו כשתי שעות!" אך, "אין רחמים בטבע", ובהתנוצץ הכוכבים הראשונים הגיע ר' קלמן לכפר אחד, הרחוק רק חצי פרסה מעירו.

בְּרָחוֹב הַכֶּפֶר שִׁבְתוֹן וּדְמָמָה
וּבְחִלּוֹנוֹת הַבָּתִּים אֲשֶׁר שָׁמָּה
נִירוֹת רַבִּים דּוֹלְקִים, אֹרֶךְ יֶקֶר יוֹפִיעַ,
כִּי הַתְּקוּדֵשׁ הַחַג, יוֹם-טוֹב הַגֵּיעַ.
וּבְאַחַד הַבָּתִּים "מִגֵּן" אֲנָשִׁים נִקְהָלוּ
וּבבֵּית ר' קלמן שבתה שמחת החג; אשתו חלתה מיגון ודאגה לאישה כי איננו, התתן עם הכלה לא התראו פנים, ובמוצאי יום-טוב אחר הבדלה, מהרו המחותרים לשכור עגלה, וינוסו משמה מנוכת חרב, ומשני השדכן השלך המרף!

הַבָּתִּים הַרְשָׁעִים הָיִינוּ עִירֵינוּ וְלִגְנוֹנוֹתֵינוּ;
הַבָּתִּים הַרְשָׁעִים הָיִינוּ עִירֵינוּ וְלִגְנוֹנוֹתֵינוּ;
הַבָּתִּים הַרְשָׁעִים הָיִינוּ עִירֵינוּ וְלִגְנוֹנוֹתֵינוּ;
הַבָּתִּים הַרְשָׁעִים הָיִינוּ עִירֵינוּ וְלִגְנוֹנוֹתֵינוּ;

הַבָּתִּים הַרְשָׁעִים הָיִינוּ עִירֵינוּ וְלִגְנוֹנוֹתֵינוּ;
הַבָּתִּים הַרְשָׁעִים הָיִינוּ עִירֵינוּ וְלִגְנוֹנוֹתֵינוּ;
הַבָּתִּים הַרְשָׁעִים הָיִינוּ עִירֵינוּ וְלִגְנוֹנוֹתֵינוּ;
הַבָּתִּים הַרְשָׁעִים הָיִינוּ עִירֵינוּ וְלִגְנוֹנוֹתֵינוּ;

הַבָּתִּים הַרְשָׁעִים הָיִינוּ עִירֵינוּ וְלִגְנוֹנוֹתֵינוּ;
הַבָּתִּים הַרְשָׁעִים הָיִינוּ עִירֵינוּ וְלִגְנוֹנוֹתֵינוּ;
הַבָּתִּים הַרְשָׁעִים הָיִינוּ עִירֵינוּ וְלִגְנוֹנוֹתֵינוּ;
הַבָּתִּים הַרְשָׁעִים הָיִינוּ עִירֵינוּ וְלִגְנוֹנוֹתֵינוּ;

הַבָּתִּים הַרְשָׁעִים הָיִינוּ עִירֵינוּ וְלִגְנוֹנוֹתֵינוּ;
הַבָּתִּים הַרְשָׁעִים הָיִינוּ עִירֵינוּ וְלִגְנוֹנוֹתֵינוּ;
הַבָּתִּים הַרְשָׁעִים הָיִינוּ עִירֵינוּ וְלִגְנוֹנוֹתֵינוּ;
הַבָּתִּים הַרְשָׁעִים הָיִינוּ עִירֵינוּ וְלִגְנוֹנוֹתֵינוּ;

חוסר השקפה היסטורית. תורת המסורה, המכבירה על מחזיקיה, נראה בעיני יל"ג כעשויה למטרה ידועה על ידי חבורת מורים ורבנים, המנחים את העם, כעמוד ענף; ודעתו של יל"ג קצרה מהבין, כי אותה התורה נתפתחה מאליה מחמת סבות שונות וכמה מאורעות היסטוריים. וכן עתידים שנויים ידועים להעשות מאליהם בפרטיה של תורה זו בכתם של תנאי החיים המשתנים, אבל לא מתוך תפיץ אגשים יחידים.

בקרת על המנהלים הרשמיים. שתי פואימות אחרות מגנות את המנהלים הרשמיים של הקהלות. הפואימה "שומרת יבם" מתארת לנו אברך נוסס, יונה בן הושע, הנוטה למות מקדחת עזה כשלוש שנים אחרי חתונתו עם מויבה אשתו. גזו של "שומרת יבם". החולה כבר היה "כשחוף-עץ, פניו כשולי קדרה"; אך כחות-העלזים נלחמים עוד בו עם מר המות. בעיניו, גוער ומות נפגשו, שחר ונשף, ועל מצחו התור חרת המות: לי אתה, היום אקחך גיא-צלמות". על גבי החלונות והשלחנות מפוזרים סמים, חתולים, בקבוקים, צנצנות, כי גם הרופאים גם רוקחי המרקחת כבר לקחו חלקם, מלאי הצלחת; ולמראשותי החולה יושבת אשתו היפה והעדינה, כבת כ"ב שנה, השומרת זה שבעה שבועות יומם ולילה על מטת אישה. ה' מנע ממנה פרי-בטן, ותחת זאת פקד את חמתה ותלד בן לוקניה; ואם ימות יונה תהיה האשה הצעירה זקוקה איפוא לחכות עד אשר יגדל הילד ויתן לה "חליצה".

עצב גבוה זה לא רחץ מצאתו, ומי יודע הנדיב ובעל נפש או כלי יהיה, ספר-עלב ובלעל? כל הון ביתך יקח בפתיר החפוש, יפשוט עורך טרם יפשוט לך הנעל.

חורי מויבה גועזו-איפוא, שיתן לה החולה "ספר-כריתות, כטרם יסגור את עיניו לצמיתות"; אך מי יערב לבו דבר אל איש גוע, אשר רוע מעמדו איננו יודע, לאמר: שלח את אשתך אהובתך, כי מת אתה, לא תקום ממסתך?". ועל כן נדחה הדבר מיום ליום, ער שאם החולה מצאה את לבבה להציעו לפניו בלשון רכה. ויבהילו את הסופר והעדים, אך הרב הרשמי, הממונה על ספרי-הפקודים, קם לשטן להאשה כדרשו בעד סדור הנט מאתים וזוים. "חננו, רבנו, קח נא החצי!" התחננו לו ההורים האמללים, שמחלת בנם כבר אכלה את כל יגיעם—אך הרב באחת: "כסף עובר לסוחר מאתים זו!"

לא לשוא אכל בבית ספר פתבג המלך עשיתי עשרה שנה - הרבנים היא ידע כי מאתים יותר ממנה.

ובעוד שהורי הנוסס, ערשים הנה והגה לפיים את רבם, גם לקבוץ הבסף, לא חכה החולה ויגוע ויאסף—לצערו הגדול של הרב, שהפסיד בידים מאה זו...

פִּשְׁמֵי הָרֵב אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ הַמֵּת וַיִּנְחָם עַל קִשְׁי עָרְפוֹ, אֲךְ נָחַם וְלֹא עֵת...

שני יוסף בן הפואימה השניה בשם "שני יוסף בן שמעון" מספרת לנו איך נספה איש שמעון. משכיל ונקי בעון אחרים על ידי היויף שעשה גזבר הקהלה. לשמעון הצדיק, החשוב מאד בעיני בני עדתו, היה בן יחיד ומצוין בכשרונותיו, בשם יוסף.

בן-שנה ברך יוסף על חלב השדים ;
 עטוף במלית אל החדר נשאוהו ;
 בן-שש קרא דף גמרא עם רש"י ;
 בן-שבע תרץ בתוספות כל קשיא ;
 בן-שמונה — כל ידוק לא עמדהו בפנים

יוסף נתפרסם מהרה ל"עלוי", אולם לא ארכו הימים ובעיר נפלה הברה, כי "יוסף, יחד בדרא, הציץ ונפגע, היתה אתו רוח אחרת". הוא החל לשקוד על ספרי-השכלה, וכדי שלא לצער את אביו יצא לחוץ לארץ, לעסוק שם, במקום שאין מכירים אותו, בלמודי חול.

ובן גילו של יוסף היה אורי, בן יוחנן הסנדלר, נער השונה ממנו לגמרי בתכונתו. בעמל רב למד אורי לקרוא בספר, כי לא הלך לבו לא אחרי מלאכת אביו ולא אחרי תורת רבו. בכל יום הוא מאחר לבוא אל החדר בכובו לאמר: "כזה וכזה אמי צותני, אל החנות, אל האמליו שלחתני—והוא שט בחוץ וישוב ברחוב".

שם גדוד אנשי צבא בתף ומצלמים עובר בפקד נושא במשטר הגלים, פה קפים ותכיים, שם שור האצטדין ; שם שדה ושדות בתבלים יפוזו — האמנם לא תנעם המראה הליו מן הספר-הגדול, הקורנם והספרן ?

וכשגדל אורי התחבר לפוחזים ופועלי-און, ויהי לגונב-סוסים. הוא היה איש צעיר בשנים, מראהו לא נאווה, בתפת הפנים, מסתפר קומי וזקנו עשויה ; מעיניו הקורצות ערמה נשקפת, על שפתיו העבות עזות מרחפת, אגרופו — אבן-יד לפגוע נטויה.

יום אחד בא אורי לחדר-הקהל ובקש את גזבר-הקהל, ר' שמגר בן ענת, שיתן לו תעודת-מסע לנסוע בה לחוץ לארץ, כי היה מעביר סחורות בחשאי דרך הגבול מבלי שלם את המכס. ושאלהו ר' שמגר: "בחור כארזים, מי אתה?"—ויען: "סוחר סוסים אני, אורי בן יוחנן".—שמעתי שמעך, אמר ר' שמגר, אף גם ידעתך, כי לא בכסף תקנה, כי—במשיכה... "וויציא אורי מכיסו, שמר כעין הקשת", שפור מיד את הענגנים מעל פני הגזבר. הוא עיין בספרי-הלידה ומצא, כי אורי הוא "נעלם", ויתן לו תעודת-מסע על שם יוסף בן שמעון, שעוב זה שלש שנים את הארץ. ויהי בהעבירו יום אחד דרך הגבול עודד סוסים ופרדים הדביקוהו השומרים ויאמרו לתפשו; אך הוא נלחם בהם וימת אחד מהם, ובהחפוז לגנום אבד את אמתחתו, שבה נמצאה תעודת-מסעו.

ובתוך כך ישב יוסף "העלוי" בפאדואה (איטליה), ולמד שם במשך חמש שנים את תורת-דפואה מתוך עוני ולחץ. הוא לא חדל לעסוק גם בספרי-הפוסקים והתלמוד, מפי

רבנים שמע למורים, ולא עבר על אחד ממנהגי היהודים. יוסף קוה, כי כאחד מחכמי ישראל הספרדים תהיה לו חכמת הרפואה הקרדום, בו יחפור לו אוכל, ימצא כל צרכיו, ובתורה יעסוק רק לשם שמים, ויהי לעמו העלוב לעינים, לישר מבית ומחוץ את דרכיו. הוא חלם כי יחבר ספר בשם „כתא דהתירא“, ויתיר כמה חומרות שנהגו האחרונים (ומתקן דתי זה לא עבר על אחד ממנהגי היהודים?). וכשגמר יוסף חק למדו בקש להשתקע בארץ איטליה החפשית, אך אביו הזקן ואמו החולה קראוהו לשוב לארץ-מולדתו, כדי לכלכל שיבתם. ויעתר יוסף לבקשתם וישב לרוסיה, אך בהגיעו לתחנת הנבול — והנה מתלאה! בהראותו את תעודת-מסעו להפקיד השם תבך במאכר כרוצח נפש. לשוא הצטרק האמלל: „אני מעודי בסוסים לא סתרת, גם זה לי חמש שנים פה לא הייתי“ — כי אמרחה בנחשתים ושמוהו בכלא. ובעת שהזבילו את יוסף בין יתר השבויים דרך רחוב העיר פגש בהלוית אמו שמתה, והכיר את אביו האונן ההולך אחרי ממתה. הוא „קפץ כנשוך נחש ויתר ממקומו, להשתמח רגע על ממת אמו, לחונן עפרה ולנשקו מנשיקות פיהו“; אולם השומר הנוהג אותו דמה כי הוא חפץ לברוח, וינער בו: הם, ממקום אל תמש! ובעץ-חניתו על החומש, ויצגת לארץ ויתפח“.

בין הבריות יצאה אמנם שמועה: „שני יוסף בן שמעון הם, האחד בבוה שלח ידו, והנשפט נקי-כפים“ — אבל השופטים לא השגיחו בזה ונבו עדות מראשי-הקהל; והם ענו בכתב מפורש כדן וכדת, כי שני יוסף בן שמעון אונם לא שמעה, וזה האחד כבר יצא לתרבות רעה — ועל התתום היה גם שמגר בן ענת“. וישלחו השופטים את יוסף לעבוד עבודת פך, ויראי אלהים נדברו איש אל רעהו:

„בן יאָבֶרוּ כָּל הָאֲפִיקוֹרְסִים כְּכֶם
הַהוֹלְכִים לְלִמּוּד — חֻכְמָה יִנְיִית“.

בשנת תרל"ט נפלה תגרה בין מנהלי קהלת-ישראל בפטרבורג ע"ד מנוי רב חדש; נלותו של יל"ג: ויקצפו המתקוממים יחד על יל"ג, המכנים את ראשו בהמחלוקת, וילשינו עליו, כי ידו תכון עם הריבולוציונרים. בתור „מורה רשמי“ ו„חצי פקיד“ היה יל"ג נאמן תמיד ביותר להממשלה, וב„פרקים מקומעים ממגלת אלכסנדר“⁽¹⁾ הוא שופך חמתו על „צדעת“ הריבולוציה שפשתה בארץ; האשמה שהטילו עליו משטיניו לא היתה איפוא אלא מגוחכת. אבל הממשלה לא יכלה לברר מיד את צדקת יל"ג ותשם אותו במאסר; ואתרי שבתו שם עם אשתו כששה שבועות, נשלחו כגולים פוליטיים לפלך פטרואבודסק אשר על הים-הלבן. הם באו לעיר הקטנה פודל, וישבו שם בודדים ונתוקים מהעולם הגדול; וכדי לגרש את עצבונו כתב שם יל"ג את המונולוג (שיחת המדבר לעצמו) הנמרץ, צדקיהו בבית הפקודות: „המלך האמלל, היושב בכלא, עור וערירי, צדקיהו בבית הפקודות“. אסיר ברזל ועוני“, שואל לעצמו: „מה עון פעלתי? מה פשעתי? יען לפני ידמיהו לא נכנעתי — לפני איש רך הלב, בעל נפש נכנעת, אשר יעץ להכנע להבשרים? האם משרירות-לב את זאת עשיתי, כי עול מלך בבל לפרוק נסיתי? אם לא לכבוד עמי ולחופשו תירדתי?“ ומה מבקש זה הכהן מענתות? לכלי בזים השבת משא ישאו! העת לנו אז לחנים ולשבתות“ בשעה שהצר הגיע עד שערי עיר-המלוכה? כן חפץ הנביא שכל „עם הארץ מקטנם ועד גדולם ילמדו דברי ספר ותעודה; כל העם — מן היוגבים עד הנשיאים

(1) כל שירי, כרך א', ספר ה'

כלם יהיו סופרים ובני הנביאים; חרישם יעזבו עובדי האדמה, דגלם ואנשים אנשי המלחמה, חרש ומסגר מן החנויות יצאו, וכאיש אחד יאספו אל ניות ברמה, ילכשו אדרות-שער ויתנבאו. או ישבת מאריך גרון ומקבת, כל כלי-יוצר שרף ישרפו בשבת, וכתתו את לעפ למזמרות — מזמרות, קרדום ומורג — לנבלים וכנורות".

הַיְהִיָּה גוֹי כְּנֶה תַחַת שָׁמַיִם? מִי יִנִּיר נִירוֹ, מִי יוֹצִיא לוֹ לְחֶם,
כִּי יִהְיֶה — הַיְעַמֵּד יוֹם אִו יוֹמָיִם? וּבָיִוִם צַר וּמִצְנָקָה מִי לוֹ יִלְחֶם?

צדקיהו שואל איפוא: מדוע גדול כל כך ענשו? מדוע עורו את עיניו ושמוהו בבור, וטרם אור עיניו ממנו לקחו, עוללי טפוחיו אל עיניו טבחו?" והמלך מתנבא חזות קשה:

הוֹי רֵאָה אֲנֹכִי בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים וּמְקוֹם שִׁבְטִי מִשְׁלִים תִּירֶשׁ הַקֶּסֶת;
דְּבָרֵי בְּדַחֲלֻקָּה בִּיהִנְדָּה קָמָיִם: כָּל הָעַם לְמוֹדִים יִדְעֵי דַת וְסֶפֶר,
הַבְּרִית תִּקּוּם, הַמְּשֻׁלָּה נִהְרָסֶת, אֶךְ דְּבָרִים וּנְמָקִים כְּעֶפֶר וְאָפֶר.

מצבו של יל"ג באותה שעה היה דומה לאותו של צדקיהו: הוא נלחם בהמורים הרוחניים לטובת העם — ושמוהו בבור...

יל"ג ישב בפודש רק מאה ימים, כי חתנו העורך-דין, בן המשורר זק"ן מרינה, השתדל להוכיח צדקתו ולקרוא לו דרור. אולם בשובו לפטרבורג לא הושב עוד על כנו בתור מזכיר-הקהלה, כי כבר נתמנה אחר במקומו. יל"ג נאלץ איפוא להתפרנס מעטו מני או ועד יום מותו ולחיות בדוחק, כי עשירי היהודים בעיר-המלוכה לא היו לו לעזר לא בשעת גלותו ולא אחרי שחרורו. הוא השתתף בשנות 3—1881 בעריכת העתון „וסחוד" של לאנדוי, עבודתו ושתי פעמים (בשנות 3—1881, 8—1885) שמש בתור העורך השני של „המליץ". העתון „המליץ", שנוסד בשנת 1860 על ידי צידירבויים באודיסה, ועבר אחרי כן לפטרבורג. בהמון מאמרים ופיליטונים, שפרסם יל"ג בעתון זה, השתדל לעורר את העם לחיי עבודה והשכלה, ולפתח בלב הקוראים את האהבה לכל קנינינו הלאומיים. כן חנך יל"ג המון סופרים צעירים בהדפיסו את יצירותיהם „המליץ" וכבואו עמהם בכתובים כדי להורותם הדרך ילכו בו.

המאסר והגלות השפיעו לרעה גם על בריאותו של יל"ג, ומני אז הלכו ודלו כחותיו הרוחניים והגופניים. בראשית שנת תר"מ הוא כותב:

פְּרִנִּישׁ אֲנִי פִּי רֹחִי חֲבֵלָה וְזִמְתִּי נִתְקָו. נַר אֱלֹהִים-נִשְׁמַתִּי בִּי כַפְתִּילָה מִהַבְּהַבֵּת;
יֵשׁ אֲשֶׁר הָאֹר מִתְמַר וְעוֹלָה וּמֵאִיר עַל סִבְיָו, וְאֲנִי הוֹנָה דְעוֹת וְכוֹתֵב לְנוֹנָה שְׁבִיבֵו; וְיֵשׁ
אֲשֶׁר יִדְעֵךְ וְיוֹעֵץ וְזִכְרוֹנִי בּוֹגֵד בִּי, וְלֹא אוּכַל לְצַרְף וּלְחַבֵּר אֶת מַחֲשַׁבּוֹת לְבִי. וְזֶה, מֵרֵאָה
וּמְעִיד כִּי מִמְּפִלְתִּי נִשְׁאֵר לִי — שֶׁבֶר בְּרוּחַ¹.

כן החלו בעת ההיא להכוב התקוות הטובות על דבר עתידותיו של ישראל הזוכה התקוות. שמלאו תמיד את לב המשורר. בסוף שנות השבעים באה ריאקציה בהנהגת הממשלה, ויחוסיה ליהודים נשתנו לרעה; ובו' פיברואר 1980, יומים אחרי הרעש בהיכל-החורף, כתב יל"ג את שירו „סלוק שכינה" המלא יאוש:

(1) אגרת ק"ס.

הא שלמת אור, צר בָּה חלמותיך,
עלה אתי מזה, נפק גְּבֵה;
שם—מחזות שדי, פתגמים לאלה.

צר, בעל החלמות, צר לי
עליך! —
שא אפוא פנורֶה, נחת בקפתך;

יל"ג זכר אז בשברון-לב את חלומי הנעים שחלם בשנת תרכ"ג, בכתבו את שירו
הקיצה עמי":

הארץ בָּה עפה נחיה נולד —
בניה, אחינו לך יקראון עמה,
עד מתי תהיה קרבם כאורח,
למה מנגד להם תלך אמה?

הקיצה עמי! עד מתי תישנה?
הן גו הליל, השמש האירה,
הקיצה, שא עינה אנה ואנה
וזמנה ומקומה אנה הכירה.

יל"ג השמיע אז את פתגמי הידוע: "היה אדם בצאתך ויהודי באהלך", כי חשב שאם
היו היהודים לעם משכיל ואירופאי בהליכותיו — יקבלו מיד את כל הזכויות
האזרחיות. והנה באו עתה המעשים והוכיחו לו שנגתו, כי בתי-הספר החלו להסגר
הפוגרומים". מעט מעט לפני היהודים, והם נדחו שוב לתוך רפש הבערות והעוני בתוך
התחום. ובשנת תרמ"א התחוללו הפוגרומים (הפרעות) על אחינו יושבי
הגלב, שדכאו לנמרי את רוח המשורר ונסחו מלבו את שארית תחלתו לימי אורה ופרוגרם
(התקדמות). יל"ג כתב אז את-שירו "אחותי רוחמה", לכבוד בת יעקב אשר ענה בן חמור:

זכה כפר את, אחותי רחמה. —
קימי גלכה — הנה, בית אם
אוהבת
לא אוכל אביאך בטח לשבת;
אם אין לנו ובביתה לא נגורה —
למלון אורחים אחר ללון נסורה.

מהדתתניפחי, אחותי רחמה,
מהנפל לביך, מה רוחך נפעמה,
ולחניך שושנים מהנבלו?
כי באו שורדים וכבודך חללו? —
לא לך החרפה כי אם למעניך,
מטמאתם תמתך לא נכתמה;

יל"ג הרגיש אז, כי ישראל הוא בן-חורג, בלי אם וכלי בית, בלי זכויות וכלי פרנסה
מכובדה, והוא אנוס ללקט פרורים ולהתחרות עם פחותי-העם. והמשורר שפך מררתו
במשל סאטירי יפה "אדוני בוק". שבעים מלכים שבויי-מלחמה מתנוללים קצוצי בהונות
ידיהם ורגליהם תחת שלחנו הערוך בכל טוב של אדוני-בוק; וכשאכל לשובע, עדה גאון
וגובה, ותחל, לזרוק עצמות, אל הנשמות, הרובצות עלי אדמות. אולם הכלבים החלו לנבות
וישכו בשניהם, את המלכים שכניהם, על הוציאם טרפם מפיהם. "ויתאוננו המלכים
הגשוכים רע באוני אחניהם: הביטה בענינו, ומיד כלבך הצילנו!" ויענם אדוני-בוק:

אתם הרשעים וכלבי צדיקים; וכן הם הנזקים ואתם המזיקים.

קרן-אורה שבה והגיהה את רוחו הקודר של יל"ג כשחננו תוכבי הספרות
העברית בשנת תרמ"ב את יום מלאת כ"ה שנה לעבודתו הספרותית של
המשורר. חתן היובל קבל אז מכל עברים ברכות ותשואות, וכא"ש-התועלת
מטבעו התלוצץ עליהן בקודת-רוח:

הנה יש לי עט זהב אשר לא אכתוב בו, ונביע-כסף גדול אשר לא אשתה בו, וזר-דפני של כסף (שעטרה לי קהלת רינה) אשר לא אשימנו בראשי, חוג בתים של כסף אשר אינם הולמים את החפלין שלי לפי שקטנים הם במדתם, ודלופקסא של כסף מצהב לקטרת אשר אינני מקטיר¹.

יל"ג נוכח אז, כי האהבה לספרותנו וסופריה חיה עוד בלב העם, וברנע של רוממות-הרוח כתב את שירו, בנערינו ובזקנינו נלך:

עם אֶחָד הָיִינוּ, עִם אֶחָד נָהִי,
מִן הַסְּעָרָה קָרָא קוֹל אֱלֹהֵינוּ —
כִּי מִמְּקַבֵּת בּוֹר אֶחָד נִקְרָנוּ —
נִלְךְ בְּנַעֲרֵינוּ וּבְזַקְנֵינוּ!

הַסְּעַר מִתְחוֹלֵל, יְהִים הַרוּחַ,
מִיָּם יִדוֹנִים עַד צְוָאר הַגֵּיעוּ —
נְחִיזִיק בְּאֱלֹהִים, דָּתוֹ אֵל נַעֲזֹבָה,
וּשְׁפַת קָרְשׁוֹ אֵל תִּשְׁכַּח מִפִּינוּ,
אֵל תִּירָא, יַעֲקֹב, אֵל נַפְשֶׁךָ תִּשׁוּחַ,
עוֹד נִחִיהַ בְּאַרְצְךָ כְּאִשְׁרֵי חַיֵּינוּ!
רַבָּבוֹת אָדָם לַטֶּבַח לֹא יִכְרִיעוּ!

כל שירי יל"ג. את האות היותר נאמן של חבתם לספרותנו ולהמשורר הראו חונגי היוכל בקבצם את "נפוצות יהודה". ועד-היזבל הוציא לאור על חשבוננו בארבע עשרים את כל שיריו, משליו ומכתמיו הפזורים של יל"ג, למען יהיה זה "למפת לשאר חכמי-לב המושכים בשבט סופרים בשפת-עבר, בראותם כי יש עין רואה את פעלם ואון שומעת את הגיוני לבם, וכי לא יעמלו לריק ולא ילדו לבהלה" (הקדמה).

בראות משכילי היהודים, כי נכובה תוחלתם מההשכלה הכללית, וכי חבת ציון. תשועת ישראל ברוסיה אינה קרובה לבוא כאשר דמו מראש—נתגבר בלבם הרגש הלאומי והחלו לחשוב על דבר תחית ארץ-ישראל. תנועה חזקה של "חבת ציון" קמה בעם בתחלת שנות השמונים, ורבים מצעירי המשכילים נוסדו לאגודת "בילוי" ("בית ישראל לכו ונלכה") ויצאו לעבוד בועת אפס את אדמת-הקדש, כדי להחיותה משממותה. אולם יל"ג, הספקן ובעל-החשבון מטבעו, לא נמשך אחרי הזרם. על הספר "אויטואימאנספאציה" ("גאולת עצמו"), שכתב הד"ר פינסקר לעורר את העם לתחיה לאומית—השיב יל"ג בשנת תרמ"ג בשיר מלא פקפוק בשם "עדר אדני":

מָה אָנוּ, תִּשְׁאַלוּ, וּמָה חַיֵּינוּ,
הָעַם נִחְנוּ כְּעַמִּים מְסֻבִּינֵנוּ,
אוּ רַק עֲרַת אִישִׁים בְּעֵלֵי דָת אַחַת?
הֲבָה אֲנִלָּה לְכֶם סוֹד זֶה בְּנַחַת,
לֹא אָנוּ, לֹא עֲדָה אֲנִחְנוּ, רַק—עֲדָרֵי—
אֵךְ אֵל תּוֹצִיאוּ דְבָרָה מִן הַתְּדָר:
עֲדָר עֲדָר לְבָדוּ, צֵאן אֲבָדוֹת הַנְּנוּ,
לֹא נִצָּא הַצֶּעַ לְהוֹשִׁיעַ נַפְשֵׁנוּ —
אֵךְ הַלְנִצֵּחַ נִצְחִים יַעֲמֹד בַּחֲנוּ?

יל"ג לא האמין בהצלחת הישוב החדש בארץ-ישראל, משום שהיהודים אינם מסוגלים לחיים מדיניים ולאומיים בממלכה מיוחדת להם כל זמן שלא יקבלו את נמוסי אירופה ולא יעזבו את מנהגיהם המיוחדים. הגאולה צריכה להיות איפוא בבת אחת גם רוחנית וגם חמרית.

(1) אגרת תפ"ה.

הרעיון הזה (של חבת ציון) - כותב יל"ג - היה נעים לי בילד שעשועים כל עוד היונו רעיון. רוח. חלום חזיון-לבי; אבל בראותי כי עור ובשר ילכישוהו, ובעצמות וגידיים יסוככוהו, אחז בשרי פלצות. עמדותי משמים והייתי כאיש נדהם, כי אמרתי: אוי לנו אם לא יצלה חפץ חובבי-ציון בידנו, ואוי אוי לנו אם יצלה חפצם בידם! או כתבתי (בהמליץ) את שני מאמרי: "נאולתנו ופדות נפשנו" ו"עזרא ועזרה". שבב גליתי את דעתי כי טובה לנו העליה לארץ-הקדש רק אחרי אשר נתקן עצמנו ונכשיר את הדור לכך. באופן אשר תהיה קודם או לכל הפחות יחד עם נאולת הארץ גם פדות הנפש! ו.

כל כתבי יל"ג. בשנת תרמ"ט יצא לאור באודיסה קובץ ספר וריז של המשורר בשם "כל כתבי יל"ג". כמעט כל הספורים האלה נכתבו בכונה מיוחדת ללגלג על בערות העם, וערכם הספרותי לא רב; גם לא דקדק בסגנונם כדרכו בשיר. מן המשובחים שבהם הוא הספור "העצמות היבשות", הלוקח מחיי היהודים בימי ניקולי הראשון. יהודי אחד בשם ישלירב, שעלה למעלת פקיד בחיל הים, מספר את קורותיו:

מילדי העברים יושבי לבושי שוק אנכי. אבי היה תופר בגדים ושמו הישיל, והיו לו שני בנים ושתי בנות... אהי חזקן מסני כשנתים ימים לא היה בבית אבי, כי הלך באשר הלך לדרוש אלהים, וכפי מה שאמרו לי לסדר תורה באחת הערים ביישוב והתעתד להיות לרב. ואותי הושיב אבי אל שלחנו ויקדישני לסלאכתו, כי לתורה ולתעודה לא נראה בי סימן ברכה. ובעת שהייתי לומד בחדר לא היו עיני ולבי אל ספרי כי אם אהבתי לאחוז במלאכה שמעמלת את הנוף. לשוט ברחובות קריה לרוח היום. להתרחץ בנהר ולשחות על פני המים בימי הקיץ וללגלג שלג ולהליק על פני הקרח בחורף. גם האומנות אשר למדני אבי לא עלתה בירי, כי לזרא היה לי לשבת תחת כל היום בורע וקורם על השלחן אשר לפני.

ולהישל החיט היה קרוב עשיר, "אברהם הנגיד", שהיה מתגבר לו; וכשנשרף פעם אצת ביתו של הישל ובקש ממנו עזר, השיב פניו בתרפה וכחש בו: איזה קרוב אתה לי? שני וחמישי ושני אתה לי! אולם הגיע היום שבו זכר אברהם את קרבתו להישל. בא התור למסור את אחד מארבעת בניו לצבא, ויעש קנוניא עם גובר הקהלה זיספתו את בית הישל למשפתת אברהם, והנער הקטן בן עשתי-עשרה שנה, נלקח לצבא במקום בניו החזקים והגדולים של אברהם.

מעירנו לבושי-שוק-סוסיף המספר-במקום נלחו את נבחתו. הביאוני לעיר אם המזון, לוילנה. שמה אספו מכל ערי השדה נערים אומללים כגילוי עד כדי סאתים איש, מהם בני שמונה שנים ורק מתי מספר מהם בני שתים-עשרה ושלוש-עשרה שנה; ובעצם ימי החורף הנלוונו מארצנו אל ארץ החוקה בסך אנשי-היל. עשר עגלות נתנו לצרכנו. עגלה לעשרים נערים, ויושיבונו עשרה עשרה בעגלה צפופים ודחוקים כדני-רקק, ועל העגלה אחד סאנשי-הצבא לשמרנו, לו יקראו "דוד". ונסע ונלך חליפות עשרים וזיורסט בעגלה ועשרה ברנלינו, ובעוד עשרת הנערים יושבים בעגלה עשרה חבריהם הולכים על ידיהם רגלים, וברדת הראשונים יעלו האחרונים על העגלה תחתם. כשני ירחים עשינו בדרך עד הגיענו אל העיר קנז. סאתים היוצאים באו לקנו שמונים וחמשה, והנותרים פנו סלכת אחרנו. רבים מתו בדרך ורבים הלז ויניחום במשמר בבני-החולים עד אשר יקומו ויחיו מחלים, ויש גם אשר עזבו בדרך בערים אחרות מדי עברנו לשבתם שם... כל הימים אשר עברנו דרך המחוזות אשר בני

ישראל יושבים שם היו היהודים יושבי הערים ההן חרדים לקראתנו וינהיגו בלחם ובמזון כשר לכל כושל; אף שחרו בעדנו ל"דודינו" ויתנהגו אתנו במדת הרהמים ויחגו לנו לשמור פקודי ה', להתפלל ולשמור שבת מחללו. ואולם מיום צאתנו מנבול מצרית בני ישראל הדלו הימים הטובים. ו"דודינו" עשו בני ככל הישר בעיניהם, שחמו תפלותינו ולא נתנו לנו את השבת לשמור. האכילנו מפתכנס. ואשר לא חפץ להתנאל במתבגם היה מוכה ומעונה ואין משיע.

עוד היום לנגד עיני תמונת נער אחד ממספר העשרה אשר עליה נמנית. יהודה כ"ץ שמו. והוא כבן שלש-עשרה שנה וכבר הניח תפלין. והוא נבדל משאר הנערים בקומתו ובחכמת פניו ובקשיות ערפו; כי מן ה"חרר" לקחוהו לצבא וילמד הרבה בתורת ה' ובמצותיו חפץ מאד. וישימהו "דודנו" למפעע לו ולמטרה לגדופותיו ולמהלומותיו, והוא כשה לטבה יוכל נגש ונענה ולא יפתח פיו. ובכל הדרך הגדול והנורא הוא אשר עברנו היתה נפשו בכפו תמיד ותורת אלהיו לא עזב ויפתה בסתר גם את לבנו להחזיק במעוז דתנו ולבלי תט אשורנו מדרך אבותינו. בנער הזה הבקה נפשי לאהבה אותו, כי היה משביל ומוצא חן. אף ידע לקרוא ולכתוב כתיבה תמה בלשון רומיה. וגם נפשו נקשרה בי. ובכל עת מצוא בימי מנוחתנו למדני לקרוא ולכתוב לשון רומיה, והיינו קוראים את הכתובות על התריסין שעל גבי החנניות וכותבים בנדר או בפחם על השלחן או על כל כלי-עץ אשר ימצא. ובלכתנו בדרך, אם לא היתה סבה המונעת אותנו, היינו הולכים תמיד שנינו יחדו וגמסר איש לאחיו את תולדותינו והמוצאות אותנו.

כבואנו אל העיר קנו. במקום שם הכהן הגדול חונה. נזרו עלינו להביא את כלנו כאיש אחד בברית-החדשה. בתחלה נסו לפתות אותנו בדברים ויבטיחונו אחרית ותקוה טובה ומגולות מלכים והמדינות; ולתבלית זאת הפרידונו איש מעל אחיו ולא נתנו לנו לראות איש את אחיו. ויביאונו לשבת בית אנשים נכרים להתרגל בדרך חייהם. ויום יום באו אנשים לדבר על לבנו ויעידו בנו השכם והער, כי אם נאבה ונשמע טוב הארץ נאכל ונעלה לתור האדם המעלה. ובראותם כי שומע אין להם מאתנו נמרו לעשות הפצם בנו ביד חזקה. וביום אחד על צוארנו נרדפנו אל תוך הנחל השוטף שם, והכהנים והעם עומדים על שפת הנחל מזה ומזה ויטבלונו ויזו עלינו מי חטאת לטהרנו. וכן הביאונו על כרחנו במסורת הברית-החדשה ויתנו לנו אלהים חדשים לא שערים אבותינו.

אבל לא בלי זכחים ועולות הובא כל הקהל הזה תחת כנפי האמונה החדשה! כעשרים איש מקרבנו בבואם אל תוך הנחל, אם מאש קנאתם וחזם לבם בקרבם או אם מקרת המים אשר ננעה עד נפשם, נשמטו מתחת יד מנהיגיהם ויקפצו אל המים להמלט מפני זוגיהם. בראש הקופצים היה יהודה כ"ץ, ואנכי קפצתי אחריו מבלי משים, לחיים או למות; אבל המובילים אותנו היו נכונים לקדם פני הרעה, וירדפו אחרינו בצנות ובסירות-דונה וימשונו מן המים, אף פח ורשת ירו בנהר וידינונו. רבים העלו מן המים, ואחדים ממנו אשר לא היו קלים על פני מים אחזם השבץ. עוד היום אזכור ברוח נשברה את המחזה הנורא הזה; עוד עתה לנגד עיני הגלגלות הצפות על פני המים מפרפרות ומתאבקות עם פר המות. ואשר העלום מן המים בין החיים ובין המות אחוזים צנים-פחים ו) ויִאָנְשׁוּ ויביאום אל בית-החולים...

אנכי נמלטתי בעור שני, כי גם לשחות על פני המים ידעתי גם סבנה גוי היה איתן ולא שלט בי מלאך-המות; אפס כי כשני חדשים התהפכתי בצירי על משכבי תלוי בין השמים ובין הארץ, כי קדחת-המוח אחזתני. כחיותי מחליי הודיעו לי כי הובאתי בברית-החדשה, כי בהיותי קרוב למות צוה הכהן לפדות נפשי מני שחת-ויסדוני. את כ"ץ לא יספתי לראות עוד, ולבי אמר לי כי טבע במי הנהר ואתאבל עליו ימים רבים. ואני בצאתי מבית-החולים

(1) התחרות.

ואשוב לאיתני שלחוני לניקולאיוב לבית-חנוך יורדי הים באניות; אולי עמדו על זה בראותם ביום המהומה כי קל אנכי על פני מים... שם דשו את בשרי בחבלי המספנה כהדוש מתבן; כמה פעמים נפלתי מראש תבל על מכסה האניה והתפוררו כל עצמותי; כמה פעמים אכלתי חורב טבור-הארץ וקרח הציר-הצפוני בלכתנו באניה לטוב את הארץ... ובמלאת לי שמונה-עשרת שנה באתי לחיל-הים בתור "צעיר" (young), ובחריצותי ובחמלתי ה' עלי הנני היום שר-מלחים".

וגם עושר עשה לו ישלירב, כמו שהוא מספר בעצמו:

"פעם אחת בלכתנו באנית-הקיסור, מעוז הים" מביב הארץ, עמדנו כעשרת ימים בכבוש האי איליאסקה למלאת מזונו אבני-פחם ולחזק את בדקי האניה. בעת ההיא נשברה אניתי-סוחר באה סארץ-סינים בקרבת חצי-האי ההוא אשר לממלכת יאפוניה יחשב, וישא הים את עובון האניה עד לנבולנו, ויהיו פני הים מכוסים שלל כל סחורה מן אל זן. ארונות חבישים וארזים, חביות מחביות שונות, שקי גומא ושקי עור ומלים של נצרים ומרצופין צפו על פני הים בדרך יום כה וכדרך יום כה. ונצא בצנית לצוד ציד להביא. וחק הוא להולכי-הים, כי שלל הים מחציתו לנושא, ומחציתו לאדוני הארץ אשר בנבולו יאוסף השלל... וההצלח לא עבודה קלה היא. היוצאים לאוסף השלל משליכים את נפשם כנגד. כי מסחרת יום השבר האניה הים עורנו זועף. והמפינות הקטנות בצאתן את החוף משחק הנה לנלים ותוכלנה להשבר על נקלה כקליפת-השום. ואם המצא ימצא בשלל האניה גם מיני אוכל נפש אז יעלו מבטן הים התנינים הגדולים ודני הים לצוד האוכל לנפשם ויהרסו אל המפינות הבאות להשכן על פניהן. והיורדים במפינות יעשו עמם מלחמה עד רדתם. – ומלקוח הכז אשר נשאנו בפעם ההוא היה הרבה מאד. אני יצאתי בראש צנת-הקיסור וארבעה מלחים תחת ידי ונמלאנה מלא ושוב שלש פעמים: קרנות-השן, נוצות היענה, עורות נמרים, מלתחות מלאות כרכום (2) וקנמון (3). הקאפה הטוב עם כל ראשי בשמים. ואת כל אלה מכרנו בכסף מלא בבואנו לאלכסנדריה של מצרים, ויהי פדיון המלקוח לחלקי שלשת אלפים שקל".

ופעם אחרת הלכנו, ממאראנאסקאר לטוב את, "ההר הטוב" בנגב אפריקה, ונשמע באשון לילה ואפלה קולות וברקים מרחוק, קול המורים בכלי-מסין. ונדע כי אניה חשבה להשבר בקרבתנו. ונעל על ראש-התקבל ונראה במורד חוג השמים אניה גדולה כוערת באש בלב הים, ולנוגה ברק השרפה ראינו אנשי האניה והנוסעים בה כצללים בורחים קופצים מן האניה אל הסירות או אל הגלים להמלט מן השרפה איש באשר יוכלו. ונמחר ונצא גם אנו בסירותינו להצילם, ובידי עלתה למשזות מן המים איש אחר אשר צף על המים וידו אוחזת בקורה מוצלת מאש והוא עיף ויגע כל עוד רוחו בו. האיש הזה היה אחר מגדולי עשירי לונדון; ובהביאי אותו אל אניתנו ובטוב רוחו אל קרבו, הרים את מורה-השעות זהב אשר נמצא בחיקו ואת שלשלת-הזהב אשר עליו ויתנם לי ויאמר: "משלטי ומישיעי! קח נא לפי שעה את הקטנות האלה לאות תודה, כי אין לי זולתן כל, כי כל אשר היה עמדי בדרך אבד לי באש ובמים; אבל עוד תשוב תראה תודה אחרת גדולה מזו בשובי בשלום לביתי. ויכתוב האיש במסר זכרון לפניו את שמי ושם אניתנו; ובעבור שלשה ירחים קבלתי על ידי ציר מלכות בריטאניה אלף ליטרא מנהה מאת האיש".

ככה היה ישלירב, כשולך השולה דגים מן הים. את כל טובו העלה ממעמקי מים,

וגם אשתו בת גלים היא".

ובך – מספר הוא – היה מעשה: בחורף שנת תרכ"ב עמדנו באניתנו בחוף אנטוורפן. בין שרי האניה נמצא גם השר נטה-קו. משנה לרב-החובל, והוא מאצילי טאמבוב כי שם לי אוחזת נחלה, ולו אשה ובת אחת. ויחלה נטה-קו בעברנו אי-ע צרות, ובהגיענו לחולצנדיה

(1) связь соловы (2) шафранъ (3) корица

גברת עליו מהלתו ויגאוש. וישלח ויקרא אליו את אשתו ובתו, ויצו לביתו וימת. לפני מותו בקש את רב-החובל לכלי יקברו על אדמת נכר, כי אם להעלותו לארץ רומיה ולקברו שם בקברות אבותיו. וימלא רב-החובל את ידיו לשאת את נופת המת אל ארצו ואל נחלתו, ואשתו ובתו המתאבלות הולכות עמדי. בדרך הזה ידעתי את העלמה היתומה ונודעתי גם לה; ובסתר נטה לבנו לאהבה איש את רעהו. כעביר ימי האבל הנדתי לה את כל לבי, ונבוא לפני אמה ותאות לנו ותברכנו. ובכן היתה מרים נטה-קו לי לאשה, וגם היא הביאה לי מוהר ומתן כעשרים אלף רובל; וזה כארבע שנים סתה עליה אמה ותעבור גם אחוזתה לנו, כי אשתי היא היורשת."

אולם גם עשרו גם אושר משפחתו לא השקימו בלב ישראל את גענועיו להוריו ואחיותיו, שעזב בעודנו נער קטן. הוא לא יכול לשלוח להם מכתבים, כי לא ידע את שם משפחתם, והשם ישראל, שנתן לו אחרי המירו את דתו, נגזר משם אביו הישראלי; ולשוא השתדל כמה פעמים לבקר את עיר-מולדתו, לבושישוק, כי סבות שונות עצרוהו. אבל סוף סוף נתמלא הפצו העז כעבור עשרים ושבע שנה לצאתו מבית הוריו. וישתוממו בני העיר הקטנה לראות את פקיד-הים המפואר הבא לבקרו.

שתי כתפות צחורות חיברות על בנדי, בגד ירקק-כהה, מרוקמות טוכבי-כסף, שנים שנים לכתף; כנפות מעילן פתוחות ממול פניו למעלה ואחוזות למטה בכפתורי כסף קלל. מהמקום המגלה נשקפת כתונת-בד תשבץ דקה מן הדקה צחורה כשלג למשעי, ושלשה קרסי-זהב יאחזוהו על לבו. מהמקום המכסה מבין הכפתורים זוחלת שלשלת זהב גדולה מעשה-עבות ותלוי בה כל מעשה-צעצועים זהב סגור; וחשב אפודתו-רצועת עור שחור נוצץ והרב גומד תלויה כנרנה על ירכו. על אצבעות ידיו טבעות רבות ממלאות כל אבן יקרה."

וביתוד גדל תמהון בני העיר כשהחל הפקיד לדרוש על דבר אביו, הישל החיט" משפחתו. אז נודע לו כי

אביו כבר הלך לעולמו, ואמו, אשר שנותיה עתה למעלה מששים, עיניה כהות, והיא מחזרת על הפתחים. אחותו הבכירה, שנתאלמנה זה שנים אחדות, יושבת בגור מצער קרובה לזה ומתפרנסת בדוחק סיניע כפיה, כי היא ובתה, אשר כבר בנרה והניע פרקה להיות לאיש, מתפרות כסמות ושטלות ואורגות חורי למכור בשוק. ואחותו הצעירה נשואה לאיש, והמה מחזיקים בית-מסקה בצד אחד הדרכים העולים לנביל פרוסיה, וגם המה עניים מרודים ושף כדני-רקק תלויים בהם... המאושר מכלם הוא אחיו, אשר הוא מלמד תינוקות בעיר גרינקישוק הקרובה."

ויקן ישראל בית ושתי פרות חולכות לאמו כדי לכלכל את שיבתה, ובית-מלון -- לאחותו הצעירה. ובעד אחיו ואחותו הבכירה קנה רחים-של-רוח, עסק שיכול לפרנס שתי משפחות בכבוד. וגם מציאה ביהיכת הדעת מצא ישראל במקום הזה. הוא התודע להמורה קאצאנוב, שנמסר לפניו גם הוא לצבא והתנצר מאונס בעודו נער קטן, וכשגדל שב לאמונת אבותיו. לשוא שלחוהו לבית-מקלט הנזירים, הושיבוהו בכלא, והביאו את משפטו עד הסינוד -- כי הוא דבק ביהדות ולא הרפה ממנה. וישראל, שיש לו כל בלתי אמתנות הנפש -- התקנא בעוז רוחו של קאצאנוב, ויאמר להיטיב עמו. ומה גדלה שמחתו בהודע לו, כי קאצאנוב הוא יריד נעוריו, שנתענה עמו יחד ונעלם ביום העברות -- יהודה ב"ץ! ומשנה שמחה שמח ישראל בראותו כי יחסי-אהבה נקשרו בין קאצאנוב ותנה, בת אחותו הבכירה. הוא ברך את אגודתם, ויקן להם למחיה את הרחים-של-רוח. וכשגולד להם בן קראו את שמו יוסף, כשם ישראל, במרם עזב אמונת אבותיו, כדי לקיים זכרו בישראל.

ככה הקיצו העצמות היבשות לחיים חדשים..."

שניתיו האחרונות של יל"ג. השנים האחרונות עברו על יל"ג בצער ומכאובים. הוא התפרנס בדוחק מעניני ספרות שונים, ובריאותו התמוטטה יותר ויותר. גם מעט לכתוב ולשיר, כי נסתלק ממנו רוח-הקדש. כל חלומותי - הוא כותב - היו לדברים במלים, וכל משאות-נפשי למשאות שוא ומדוחים; וה' סר מעלי ולא יענני בחלומות חדשים" (1). בקיץ תרנ"א נגלו אצל יל"ג סמני מחלת הסרטן, ובחודש אב נסע להתרפא בברלין. שם עשה לו, שר הטבחים, הפרופיסור בריגמאן, נתוח במעיו, וכחודש ימים שכב בממה ועונה ביסורים נוראים. אולם רוח-ההתול לא עזב את יל"ג גם בימים הקשים ההם. הוא כדח את דעתו בשיר סאטירי, גם זו למיכה, שכתב אז על נתוחו:

הַרְוֵא הַמְנַתֵּחַ	וַיִּקַּח אֶחָד מֵהֶמָּה.	וַיַּצֵּד עֲוֹתַיךָ אַחַת לְקַחְתִּי -
עַל גֵּב הַמְּוֹבָח	הַקִּיצוֹתַי בְּקוֹל מַר	אוֹלָם רְאֵשָׁה לֹא בְּנִיתִיךָ
בְּשָׂה לְעֵלָה עֲקָרְנִי;	צוֹרֵחַ:	וַיֵּדָה לֹא הִבֵּאתִיךָ -
יִין תַּרְעֵלָה הַשְּׁקָנִי	"אוֹיְהָ לִי כִי נִדְמִיתִיו"	וַיִּמְהַלֵּךְ כִּי נִזְעַקְתָּ?
(קִבְּעַת פִּיִּם הַחֲמָה)	הֵם, אֶל מָה תִּאָּנֵּחַ?	לְדַבְּרִיו אֵלֶּה רוּחִי
וַיַּפֵּל עָלַי תַּרְדֵּמָה;	- הִרְגִּיעַנִי הַמְנַתֵּחַ -	שְׁקָמָה
אִז מִבְּשָׁרֵי גִמַּח גִּתַּח	אָמְנָם מֵעֵדָה פִּתְחֵתִי,	וּבְלִבִּי אֶחְשׂוּבָה:
וּלְמַעַי עָשָׂה פִּתַּח	הַבְּשָׂר הַחַי הוֹצֵאתִי	גַּם זֶה לְטוֹבָה!

בשוב יל"ג לפטרבורג הוקלה מעט מחלתו, אולם רוב ימיו היה מוטל במטתו, וכשנתגברה שוב המחלה מת בט"ו סיוניאבר 1892

*

יל"ג לא היה משורר של השתפכות נפשית קלה, שוטפת, בת-רגע, כאותה של מיכ"ל. הוא כתב את שיריו בעמל ויגיעה, בזע על מצח, וחטב, לטש והקציע כמה פעמים כל מבטא, גם קשט אותו בסגולות אורצ-עופתו העשיר. הוא השתמש לפעמים גם במשקלים כבדים, אף על פי שידע כי טוב שיר בלי משקל ממשקל בלי שיר. יל"ג היה מלומד יותר מדי כדי להיות משורר לירי ושיריו משוכללים ומתוכמים ביותר כדי שיהיה הרגש שבהם ישר, טבעי ופשוט. גורדון המשיל את עמו למקבת... ואמנם ברוב שיריו איננו שומעים את קול דפיקת לב המשורר, כי אם את הלמות המקבת, אשר בה עשה שיריו" (2). גם בשירי-הציור של יל"ג יש יותר טיכניקה (אמנותיות) משוכללה מרגש עמוק ונתוח רחש-הלב.

את הסאטירות והאגדות סדברי ימינו שיש בהם מחזות נוראים, דם ואש ותיסרות עשן - כמו, בין שני אריות, במצולות ים, האשה וילדיה - תאר באמנות גדולה ובהרצות רבה; אבל את המחזות והאגדות בדברי ימינו וחינו שאין בהם שני אריות ומצולות ים, שאין בהם מעטדים ומסכות איומים ונוראים, או בולטים ומכחיקים, רק יש בהם מלחמה פנימית האוכלת סבשר ועד נפש, הרחורי הלב, תאוות שלא נמלאו, התרוססות הרוח והפשתו, אוסץ הרצון ועזו המנמה, וכריסה-את אלה לא הרגיש יל"ג, ולכן גם לא ידע לתארם על הלוח" (3).

טבעית ומפותחת כראוי אצל יל"ג היא רק הסאטירה. הלצתו מתבטאה על פי רוב במשחקי מלים ומבטאים שהוא לוקח מהתלמוד. היא כבודה יותר מחדה, מעליבה יותר מעוקצת, מפתיעה יותר ממדננת. ויש שאינה אמטניסית ואסתית (מתאימה לרגש היופי) כל צרכה. לשגינותיו של יל"ג יש תמיד יסוד תועלת או מוסרי, והן ערוכות נגד הבטלנים הבווערים, שאינם יודעים להנות ולהפיק תועלת מן החיים; או נגד

(1) אגרת תע"ב. (2) "יהודה ליב גורדון" באתר בריינין, "השלח" כרך א', צד 68. (3) שם.

החמסנים, העושים סחורה בתמימותם של אחרים. יל"ג הוא ולטיר העברי, שהבה בשבט הלצתו את כל מיני הבערות, עזנתקדשו בעם, ואת המשתמשים בהם להנאתם. יל"ג היה אחד הלוחמים הראשיים בעד הפצת ההשכלה בין היהודים, וכבן-מפלגה השתמש נגד מתנגדיו בכל מיני כלי-זון שבאו לידי מבלי הבחנה יתרה. השקפתו על גורל ישראל ועתידותו היתה אותה של רוב משכילינו בדורו. הם דמו, כי היהודים היו מעונים ונרדפים עד כה מחמת סכלותם ופראותם; אולם כשהחל אור ההשכלה לזרוח גם על העמים גם על היהודים היושבים בקרבם, בטלו כל הסבות של המשטמה וההבדל החברתי. מעתה לא יאמרו עוד משטינינו כי, היהודי לא יצלה לכל, אין בו כל תועלת:

לא יצֻלַח לְסוֹפֵר, שְׁפָה לֹא יִבֶן, לְסוֹחֵר – מְשַׁקְלָו אָבֵן וְאָבֵן, לְיוֹעֵץ – חֶסֶד לֵב הוּא וְנִלְווּ דָרְךְ;
 לֹא יִצְלַח לְשׁוֹפֵט כִּי יֶאֱהָב כְּצַע;
 לֹא יִצְלַח לְלֹחֵם כִּי יִירָא
 פְּצַע:

כי כבר בא הנסיון והורה אחרת:

לְנִיבְדֵי אוֹצְרוֹת מֵהֶם יִקְחוּ וּבְמִלְאֵכוֹת מַלְכָם בְּגוֹיִם שְׁלָחוּ, גַם לְשׁוֹףֵךְ דָּמָם בְּקֶרֶב לֹא יִמְנֹו, עֵתָה „בלשון עם ועם צחות ישית" היהודי, וּבְנֵי עַם אַחֵר גַּם אוֹתוֹ יֶאֱהָבוּ, הוּא יִגֵּשׁ לְמוֹ, הֵם אֵלָיו יִקְרְבוּ (1).

ויל"ג לא הבין כי בדרך כזה לא תפתר עוד שאלת-היהודים, כי מלבד צרכים חמריים ורוחניים יש לנו בתור עם גם דרישות לאומיות וכל זמן שלא תמלאנה הדרישות האלה, תוכל ההשכלה הכללית להביא אותנו רק לידי התבוללות בין שכנינו לידי במול קיומנו המיוחד. לא ארכו הימים ויל"ג ראה בעיניו, לצערו, את האות הראשון של ההתבוללות: שכתת הלשון העברית, החביבה עליו, מלב הדור הצעיר:

וּבְנֵינוּ? הַדּוֹר הַבָּא אַחֲרֵינוּ?
 הֵם מְנַעֲרֵיהֶם יִתְנַבְּרוּ אֵלֵינוּ;
 – לְמוֹ פְּצַעֵי לְבֵי יְדוּוּ, יוֹבֵבוּ –
 הֲנֵם הוֹלְכִים קְדִימָה שְׁנָה שְׁנָה,
 מִי יִדַע הַגְּבוּל עַד מְתִי, עַד אָנָּה,
 אֵיֵלֵי עַד מְקוֹם – מִשָּׁם לֹא יִשׁוּבוּ...
 וְלָמִי אֲפּוֹא אֶסְמוּל אֲנִי הַגִּבֹּר?
 הוּי, מִי יְחַוֵּשׁ עֲתִידוֹת, מִי זֶה
 יוֹדֵיעֵנִי
 אִם לֹא הָאֲחֵרוֹן בְּמִשׁוֹרֵי צִיּוֹן
 הַגִּנִּי,
 אִם לֹא גַם אַתֶּם הַקּוֹרְאִים הָאֲחֵרוֹנִים!?

אולם המחשבות הנוגות האלה לא הביאו את יל"ג לידי המסקנה ההגיונית היוצאה מהן, כי ההשכלה לבדה לא תביא עוד תשועת ישראל. כן לא הבין יל"ג שגורל היהודים והשכלתם בעצמה תלויים בעיקר בתנאיו המדיניים, התרבותיים והלאומיים של העם שהם שוכנים בקרבו; וכשישתנה לטוב מצב הסביבה החיצונית יתפתחו ממילא גם חיי היהודים באופן רצוי. רק מוראי הריאקציה ורעש ה"פוגרומים" פקחו את עיני המשורר—למחצה...

(1) „דרך בת עמי".

